

ELMİ İŞ

Beynəlxalq Elmi Jurnal

SCIENTIFIC WORK

International Scientific Journal

aem.az

ISSN: 2663-4619
e-ISSN: 2708-986X

**ELMİ ARAŞDIRMALAR
XIV TEZİSLƏR TOPLUSU**

**SCIENTIFIC RESEARCH
XIV COLLECTION OF THESES**

ELMİ İŞ
Beynəlxalq Elmi Jurnal
İmpakt Faktor: 2.717

ELMİ ARAŞDIRMALAR
XIV TEZİSLƏR TOPLUSU

DOI: <https://doi.org/10.36719/2024/XIV>

SCIENTIFIC WORK
International Scientific Journal
Impact Factor: 2.717

SCIENTIFIC RESEARCH
XIV COLLECTION OF THESES

Bakı – Bakı
2024

Jurnal 25.04.2007-ci ildə
Azərbaycan Respublikası Ədliyyə
Nazirliyi Mətbu nəşrlərin
reyestrinə daxil edilmişdir.
Reyestr № 2212

The journal is included in the
register of Press editions of the
Ministry of Justice
of the Republic of Azerbaijan on
25.04.2007.

Registration No. 2212

Redaksiyanın ünvanı
Az1073, Bakı şəh.,
Mətbuat prospekti, 529,
“Azərbaycan” nəşriyyatı,
6-cı mərtəbə

Editorial address
Az1073, Bakı,
Mətbuat Avenue, 529,
“Azerbaijan” Publishing House,
6-th floor

Tel.: +994 50 209 59 68
+994 55 209 59 68
+994 99 809 67 68
+994 12 510 63 99

e-mail
tezis.aem@aem.az

Beynəlxalq indekslər / International Indices

ISSN: 2663-4619
e-ISSN: 2708-986X
DOI: 10. 36719

INTERNATIONAL

MENDELEY

INTERNET ARCHIVE

idealonline

ORCID

- © Jurnalda çap olunan materiallardan istifadə edərkən istinad mütləqdir.
© It is necessary to use reference while using the journal materials.
© <https://aem.az>
© info@aem.az

Təsisçi və baş redaktor

Tədqiqatçı Mübariz HÜSEYİNOV, Azərbaycan Elm Mərkəzi / Azərbaycan

+994 50 209 59 68

tedqiqat1868@gmail.com

ORCID ID 0000-0002-5274-0356

Redaktor

Prof. Dr. Mahirə HÜSEYNOVA, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti / Azərbaycan

huseynova.mahira@yandex.ru

Redaktor köməkçisi

Magistrant Nəzakət QƏHRƏMANZADƏ,

Azərbaycan Respublikası Elm və Təhsil Nazirliyi / Azərbaycan

qehremanzade77@mail.ru

ÜZVLƏR

Prof. Dr. Xəlil KƏLƏNTƏR, Tohoku Universteti / Yaponiya

Prof. Dr. Yalçın ƏFƏNDİYEV, Texas A&M Universiteti / ABŞ

Prof. Dr. Vaqif ABBASOV, AMEA Neft-Kimya Prosesləri İnstitutu / Azərbaycan

Prof. Dr. Eldar VƏLİYEV, Milli Texniki Universitet / Ukrayna

Prof. Dr. İbrahim CƏFƏROV, AMEA / Azərbaycan

Prof. Dr. Elşad QURBANOV, Bakı Dövlət Universiteti / Azərbaycan

Prof. Dr. Ali AZQANI, Taylerdəki Texas Universiteti / ABŞ

Prof. Dr. Ceyran MAHMUDOVA, Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət
Universiteti / Azərbaycan

Prof. Dr. Nadir İLHAN, Ahi Evran Universiteti / Türkiyə

Prof. Dr. Qəzənfər KAZIMOV, AMEA Dilçilik İnstitutu / Azərbaycan

Prof. Dr. Coanna MARŞALEK-KAVA, Nikolay Kopernik Universiteti / Polşa

Prof. Dr. İradə HÜSEYNOVA, Bakı Dövlət Universiteti / Azərbaycan

Assoc. Prof. Dr. İlham MƏMMƏDLİ, AMEA Ədəbiyyat İnstitutu / Azərbaycan

Prof. Dr. Eldar QASIMOV, Azərbaycan Tibb Universiteti / Azərbaycan

Prof. Dr. Natalya MİŞİNA, Odessa Hüquq Akademiyası / Ukrayna

Prof. Dr. Onur URAL, Selcuk Universiteti / Türkiyə

Prof. Dr. Şirindil ALIŞANOV, AMEA Ədəbiyyat İnstitutu / Azərbaycan

Prof. Dr. Funda TOPRAK, Ankara Yıldırım Beyazıt Universiteti / Türkiyə

Prof. Dr. Əmir ƏLİYEV, Bakı Dövlət Universiteti / Azərbaycan

Prof. Dr. Svetlana KOJİROVA, L.N.Qumilyov adına Avrasiya Milli Universiteti /
Qazaxıstan

Prof. Dr. Vidas KAVALIUSKAS, Vilnius Biznes Universiteti / Litva

Prof. Dr. İrina KREYDİÇ, Ukrayna Milli Texniki Universitetinin “İqor Sikorski adına
Kiyev Politeknik İnstitutu” / Ukrayna

Prof. Dr. Nigar VƏLİYEVƏ, Azərbaycan Dillər Universiteti / Azərbaycan
Prof. Dr. Zahid MƏMMƏDOV, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti / Azərbaycan
Prof. Dr. Şəhanə HÜSEYNOVA, Berlin Texniki Universiteti / Almaniya
Prof. Dr. Anar İSGƏNDƏROV, Bakı Dövlət Universiteti / Azərbaycan
Prof. Dr. Şahnaz ŞAHBAZOVA, Azərbaycan Texniki Universiteti / Azərbaycan
Prof. Dr. Saodat MUXAMEDOVA, Daşkənd Pedaqoji Universiteti / Özbəkistan
Prof. Dr. Rajəş KUMAR, Mərkəzi İpək İdarəsi, Tekstil Nazirliyi / Hindistan
Prof. Dr. Elşad MİRBƏŞİR OĞLU, Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında
Dövlət İdarəçilik Akademiyası / Azərbaycan
Prof. Dr. Şikar QASIMOV, Azərbaycan Texniki Universiteti / Azərbaycan
Prof. Dr. İya ZUMBULADZE, Kutaisi Dövlət Unversiteti / Gürcüstan
Assoc. Prof. Dr. Arif HÜSEYNOV, Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti / Azərbaycan
Assoc. Prof. Dr. Andrey RAQULİN, Rusiya Federasiyasının DİN Moskva Universiteti /
Rusiya
Assoc. Prof. Dr. Şəkər MƏMMƏDOVA, Bakı Dövlət Universiteti / Azərbaycan
Assoc. Prof. Dr. Şahlar BABAYEV, Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti / Azərbaycan
Assoc. Prof. Dr. Həbibə ALLAHVERDİYEVƏ, Naxçıvan Müəllimlər İnstitutu / Azərbaycan
Assoc. Prof. Dr. Rəşid CABBAROV, Bakı Dövlət Universiteti / Azərbaycan
Assoc. Prof. Dr. Asiman QULİYEV, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti / Azərbaycan
Assoc. Prof. Dr. Elov BOTİR, Ə.Nəvai adına Daşkənd Dövlət Özbək Dili və Ədəbiyyatı
Univeristetii / Özbəkistan
Dr. Hacer DOLANBAY, Muş Alparslan Universiteti / Türkiyə
Dr. Daşqın QƏNBƏROV, Naxçıvan Dövlət Universiteti / Azərbaycan
Dr. Rövşən RAMİZOĞLU, Selcuk Universiteti / Türkiyə
Dr. Elçin HÜSEYN, Azərbaycan Dövlət Neft və Sənaye Universiteti / Azərbaycan

Founder and Editor-in-Chief

Researcher Mubariz HUSEYINOV, Azerbaijan Science Center / Azerbaijan
+994 50 209 59 68
tedqiqat1868@gmail.com
ORCID ID 0000-0002-5274-0356

Editor

Prof. Dr. Mahira HUSEYNOVA, Azerbaijan State Pedagogical University / Azerbaijan
huseynova.mahira@yandex.ru

Assistant editor

Master student Nazakat GAHRAMANZADEH,
Ministry of Science and Education of the Republic of Azerbaijan / Azerbaijan
qehremanzade77@mail.ru

MEMBERS

Prof. Dr. Khalil KALANTAR, Tohoku University / Japan
Prof. Dr. Yalchin AFANDIYEV, The University of Texas at Austin / USA
Prof. Dr. Vagif ABBASOV, Institute of Petrochemical Processes of ANAS / Azerbaijan
Prof. Dr. Eldar VALIYEV, National Technical University / Ukraine
Prof. Dr. Ibrahim JAFAROV, ANAS / Azerbaijan
Prof. Dr. Elshad GURBANOV, Baku State University / Azerbaijan
Prof. Ali AZGANI, The University of Texas at Tyler / USA
Prof. Dr. Jeyran MAHMUDOVA, Azerbaijan State University of Culture and Arts / Azerbaijan
Prof. Dr. Nadir ILHAN, Firat University / Turkey
Prof. Dr. Gazanfar KAZIMOV, Institute of Linguistics of ANAS / Azerbaijan
Prof. Dr. Joanna MARSHALEK-KAVA, Nicolaus Copernicus University / Poland
Prof. Dr. Irada HUSEYNOVA, Baku State University / Azerbaijan
Assoc. Prof. Dr. Ilham MAMMADLI, ANAS Institute of Literature / Azerbaijan
Prof. Dr. Eldar GASIMOV, Azerbaijan Medical University / Azerbaijan
Prof. Dr. Natalya MISHINA, Odessa Law Academy / Ukraine
Prof. Dr. Onur URAL, Seljuk University / Turkey
Prof. Dr. Shirindil ALISHANOV, Institute of Literature of ANAS / Azerbaijan
Prof. Dr. Funda TOPRAK, Ankara Yildirim Beyazit University / Turkey
Prof. Dr. Amir ALIYEV, Baku State University / Azerbaijan
Prof. Dr. Svetlana KOJIROVA, L.N.Gumilyov Eurasian National University / Kazakhstan
Prof. Dr. Vidas KAVALIUSKAS, Vilnius Business University / Lithuania
Prof. Dr. Irina KREYDICH, National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute» / Ukraine

Prof. Dr. Nigar VALIYEVA, Azerbaijan University of Languages / Azerbaijan
Prof. Dr. Zahid MAMMADOV, Azerbaijan State Economic University / Azerbaijan
Prof. Dr. Masuma DAEI, Payame Noor University, Tabriz / Islamic Republic of Iran
Prof. Dr. Shahana HUSEYNOVA, Technical University of Berlin / Germany
Prof. Dr. Anar ISGANDAROV, Baku State University / Azerbaijan
Prof. Dr. Shahnaz SHAHBAZOVA, Azerbaijan Technical University / Azerbaijan
Prof. Dr. Saodat MUKHAMEDOVA, Tashkent Pedagogical University / Uzbekistan
Prof. Dr. Rajesh KUMAR, Ministry of Textiles, Central Silk Office / India
Prof. Dr. Elshad MIRBASHIR OGHLU, Academy of Public Administration under the President of the Republic of Azerbaijan / Azerbaijan
Prof. Dr. Shikar GASIMOV, Azerbaijan Technical University / Azerbaijan
Prof. Dr. Iya ZUMBULADZE, Kutaisi State University / Georgia
Prof. Dr. Andrey RAGULIN, Moscow University of the Ministry of Internal Affairs of the Russian Federation / Russia
Assoc. Prof. Dr. Arif HUSEYNOV, Azerbaijan State Agrarian University / Azerbaijan
Assoc. Prof. Dr. Shakar MAMMADOVA, Baku State University / Azerbaijan
Assoc. Prof. Dr. Shahlar BABAYEV, Azerbaijan State Agrarian University / Azerbaijan
Assoc. Prof. Dr. Habiba ALLAHVERDIYEVA, Nakhchivan Teachers' Institute / Azerbaijan
Assoc. Prof. Dr. Rashid JABBAROV, Baku State University / Azerbaijan
Assoc. Prof. Dr. Asiman GULIYEV, Azerbaijan State University of Economics / Azerbaijan
Assoc. Prof. Dr. Elov BOTIR, Tashkent State University of Uzbek Language and Literature named after A.Navai / Uzbekistan
Dr. Hajer DOLANBAY, Mush Alparslan University / Turkey
Dr. Dashgin GANBAROV, Nakhchivan State University / Azerbaijan
Dr. Rovshan RAMIZOGHLU, Selcuk University / Turkey
Dr. Elchin HUSEYN, Azerbaijan State University of Oil and Industry / Azerbaijan

HUMANİTAR VƏ İCTİMAİ ELMLƏR
HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Abdulla Mustafayev

Naxçıvan Dövlət Universiteti
tarix üzrə fəlsəfə doktoru
mustafayevabdulla78@gmail.com
Orcid ID: 0009-0009-2104-8533

Nazlı Seyidova

Naxçıvan Dövlət Universiteti
nazliseyidova2@gmail.com

**ERMƏNİLƏRİN GÖYÇƏ MAHALINDA HƏYATA
KEÇİRDİKLƏRİ QIRĞINLAR
(1918-1920-Cİ İLLƏRDƏ)**

Açar sözlər: Türk-Oğuz yurdu, Göyçə mahalı, Yeni Bəyazid qəzası, Müttəfiqlərin Ali Komissarlığı, Azərbaycan Respublikası Xarici İşlər Naziri

Keywords: Turkic-Oghuz homeland, Goyce district, New Beyazid accident, Allied High Commissioner, Minister of Foreign Affairs of the Republic of Azerbaijan

Tarixən qədim Türk-Oğuz yurdu olan, “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanında “Göyçə dəniz?” kimi anılan, ərazisinə və əhalisinin sayına görə İrəvan xanlığının 15 mahalından ən böyüyü, cənubdan Ağlağan təpəsi, Dəlik, Çənlibel dağları, Səlimgədiyi, şimaldan Murğuz, Şahdağ silsiləsi ilə əhatələnmiş, Ermənistanda sovet hakimiyyətinin qurulmasından sonra beş inzibati rayona bölünən (Çəmbərək, Basarkeçər, Aşağı Qaranlıq, Kəvər, Elenovka), bu gün bir nəfər də olsun

azərbaycanlı əhalinin yaşamadığı Göyçə mahalı yerləşdiyi coğrafi mövqeyə görə zaman-zaman düşmənlərimizin diqqətini özünə cəlb etmişdir.

1918-1920-ci illərdə də mənfur qonşularımız olan ermənilərin xalqımıza qarşı həyata keçirdikləri qırğınlara məruz qalan, xüsusilə ağır zərər görən ərazilərimizdən biri də Göyçə mahalıdır. Özləri üçün yaranmış əlverişli şəraitdən istifadə edən ermənilər 1918-ci ildən başlayaraq polkovnik S. Silikyanın başçılığı ilə Göyçə əhalisinə qarşı qırğınlara başladılar (Əliyev, 2011: 4).

1919-cu ildə bu qırğınların miqyası daha da genişləndi. Bu barədə xeyli sayda arxiv materialları saxlanılmaqdadır. Belə ki, 1919-cu il yanvarın 23-də İrəvan quberniyasının Yeni Bəyazid qəzasının Başkənd əhalisinin Azərbaycan Respublikası DİN-ə yazdıqları ərizədə göstərilirdi ki, Ermənistanın daşnak hökumətinin qonşuları Göyçə mahalının 22 kəndini darmadağın etmiş, Alçalı, Çomurlu, Yarpızlı, Qanlı, Kərkibaş, Çaxırlı və Böyük Məzrə kəndlərini yandırmışlar. Ermənilər Göyçə gölü ətrafında olan Qızıl Vəng, Subatan, Zağalı, Şahab kəndlərinin əhalisinin bir hissəsini qırmış, qalanları isə qaçaraq canlarını qurtara bilmişlər. Başqa bir məlumatda isə ermənilərin ələ keçirdikləri hər kənddə 5-6 gün qalaraq oranı tamamilə talan etdikdən sonra evləri yandırdıqları, dinc əhalini öldürdükləri bildirilirdi (1918-1920-ci illərdə azərbaycanlıların soyqırımı. Sənədlər və materiallar, 2001: 105-106). Ermənilərin yalnız Göyçədə deyil, digər torpaqlarımızda da törətdikləri vəhşiliklərə etiraz əlaməti olaraq Ermənistan hökumətinə və Müttəfiqlərin Ali Komandanlığına Azərbaycan hökuməti adından dəfələrlə nota göndərilə də heç bir nəticəsi olmamışdır (f. 970, siy.1, iş 41, v. 60).

Dağlıq zolağın 5-ci sahəsinin müsəlman əhalisinin müvəkkili İsmayıl Sultanovun Gəncə qəzası rəisinin adına göndərdiyi

məlumatda qeyd olunurdu ki, "...Bu ilin 13 aprel tarixindən başlayaraq Ararat Respublikasının qoşunları Göyçə rayonunun yeni Bəyazid qəzasının dinc müsəlman əhalisinə qarşı hücumla keçmişdir. Məqsəd Göyçə gölünün şərq və şimal hissələrini burada yaşayan müsəlmanlardan təmizləməkdir. Hal-hazırda 60 min əhalisi olan 22 kənd dağıdılmış, yandırılmış, əhalisi isə qırılmışdır. Bədbəxt müsəlman əhalisi Göyçə müsəlmanlarını qırmağı qarşılına məqsəd qoymuş və bunu yerinə yetirən erməni qoşunlarının atəşləri ilə rəhmsizcəsinə məhv olur... Erməni qoşunları əllərinə düşən müsəlmanları heç vəhcə sağ buraxmır, ağla gəlməz işgəncələrlə onlara zülm edir, bəzi qadınları və yeniyetmə qızları çıxmaq şərti ilə qadınları, uşaqları, qocaları və gəncləri öldürürlər, sağ qalanlar isə qoşunlar tərəfindən təqib edilir, çox az sayda Gəncə qəzasının 5-ci sahəsinin kənarlarına axışıb gəlirlər. Qalan 17 kəndin sakinləri isə Cavanşir qəzasının dağlıq hissəsinə qaçır, daha doğrusu 7-8 kəndin sakinləri erməni qoşunları tərəfindən təqib olunan Gəncə qəzasının 5-ci sahəsinin qarlı zirvələrində, dərələrdə güllələnirlər, qarın altında qalıb kütləvi şəkildə məhv olurlar. Artıq Göyçə rayonunda müsəlman qalmayıb. Hal-hazırda Yeni Bəyazid qəzasında 84 müsəlman kəndi dağıdılmışdır..." (Əsədov, 1995: 41). Həmin məlumatda həmin kəndlərin siyahısı da göstərilmişdir. Ermənilərin Yeni Bəyazid qəzasının Paşakənd kəndinə hücumu nəticəsində 300 nəfər yaralanmış, 17 nəfər əsir alınaraq Elenovka kəndinə aparılmışdır. Əsir alınanlardan 2 nəfəri qaçaraq xilas olmuş, qalanlarını isə ermənilər tikə-tikə doğramışlar (f. 277, siy. 2, iş 58, v. 25).

Azərbaycan Respublikasının Xarici İşlər naziri M.Y.Cəfərovun Ermənistan Respublikası XİN-ə yazdığı 23 sentyabr 1919-cu il tarixli 3263 sayılı notada 1918-ci ilin yanvar ayından başlayaraq türklərin İrəvan quberniyasına gəlişinə qədər ermənilərin quberniyada 300-dən çox kəndi dağıtmalarından

bəhs edilir və göstərilirdi ki, "...erməni ordusu Basarkeçər rayonunun yeni Bəyazid qəzasının kəndlərini mühasirəyə alaraq Qızıl-Ban, Subatan, Zahalı, Şahab kəndlərinin müsəlmanlarını qırdı, qadınları zorladı və Şahab kəndində xeyli uşağı yandırdılar...". Notada daha sonra göstərilirdi ki, bu hadisələri törətdikdən sonra "...Ermənistan Respublikasının XİN Tiqranyan 2 fevral 1919-cu ildə Parisdəki erməni nümayəndəliyinə teleqram göndərərək guya ki, Zaqafqaziya müsəlmanları tərəfindən erməni xalqını təhlükə gözlədiyini bildirdi. Erməni nümayəndəsi də Tiqranyanın teleqramı əsasında memorandum hazırlamış və bu memorandum fransız jurnalı "De-Deba"-da nəşr olunmuşdur..." (Azərbaycan sənədlərində erməni problemi 1918-1920, 2001: 370-371).

Basarkeçər rayonunda ermənilərin yaşadıkları 6 kənd istisna olmaqla qalan 31 azərbaycanlılar yaşayan kəndlərin hamısı erməni ordusu tərəfindən darmadağın edildi. Novruz bayramı ərəfəsində ermənilər Şişqaya kəndinin əhalisini bir evə toplayaraq od vurub yandırdılar. Bu dəhşətli faciə zamanı 640 azərbaycanlı yandırılmışdı ("Vətən səsi" qəzeti, 1993: 4). Bununla yanaşı, Kiçik Məzrə, Daşkənd və Hüseynquluvağalı kəndlərinin əhalisi də bu cür faciə ilə üzləşdilər.

Aprelin 12-13-də nizami erməni ordusu Göyçənin dinc əhalisi üzərinə hücum keçərək 60 min nəfərdən ibarət olan 21 kəndi darmadağın etdilər (f. 894, siy.7, iş 5, v. 16). Beləliklə də, Ararat Respublikası qarşısına qoyduğu məqsədlərdən birinə nail ola bilmişdir, yəni Göyçə mahalında artıq azərbaycanlı əhali qalmamışdır.

Bəhs edilən dövrdə azərbaycanlıların ermənilərə qarşı müqavimət göstərmələrinə baxmayaraq İrəvan quberniyasının Yeni Bəyazid, Sürməli, Üçkilsə və s. qəzalarında olan bütün kəndlər ermənilər tərəfindən darmadağın edildi və əhalisi

qaçqın vəziyyətinə düşdü. Bu kəndlərdə İran və Türkiyədən gətirilən ermənilər yerləşdirildilər.

Ədəbiyyat

1. Əliyev, Ə. (2011). Göyçədə Zod kəndində ermənilərin törətdikləri soyqırımları. “Xalq” qəzeti, 31 mart, 4 s.
2. 1918-1920-ci illərdə azərbaycanlıların soyqırımı. Sənədlər və materiallar. (2001). Bakı: Qartal, 176 s.
3. Azərbaycan Respublikası Dövlət Arxivi, f. 970, siy.1, iş 41, v. 60.
4. Əsədov, S. (1995). Ermənistan azərbaycanlılarının tarixi coğrafiyası. Bakı: Gənclik, 464 s.
5. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin Siyasi Sənədlər Arxivi (ARPIİSSA), f. 277, siy. 2, iş 58, v. 25.
6. Azərbaycan sənədlərində erməni problemi (1918-1920). (2001). Ankara: Türkiyə Respublikası Baş Nazirliyi Dövlət Arxivləri Baş İdarəsi, Respublika Arxiv İdarəsi, 682 s.
7. “Vətən səsi” qəzeti. (1993). 9 iyul, 4 s.

Çinarə Abdullayeva
Bakı Slavyan Universiteti
magistrant
chinaraabdullayeva55@gmail.com

AZƏRBAYCAN DİLİ VƏ TÜRKİYƏ TÜRKÇƏSİNDƏ BƏZİ YER ADLARININ DƏYİŞDİRİLMƏSİ

Açar sözlər: Azərbaycan dilçiliyi, Türk dilçiliyi, onomastika, toponimlər, toponimik xəritə

Keywords: Azerbaijani linguistics, Turkish linguistics, onomastics, toponyms, toponymic map

İnsanlar yaşadıkları ərazilərə ad verərkən bir çox nüanslara diqqət edirlər. Bu nüanslara təbii mühitin keyfiyyəti və ya sosial səbəblər daxildir. Bundan başqa, zaman keçdikcə insanlar yaşadıkları mühitin adını dəyişə bilirlər. Həmin dəyişikliklər təbii bir proses olduğu üçün keçmişin izlərini özündə əks etdirir. Bu proses nəticəsində yaşadıkları yerin tarixi, coğrafiyası haqda məlumatlar əldə edirlər. Hər bir toponimin, yer adının özünəxas müəyyən bir mənası vardır. Bu gizli keyfiyyətləri və xüsusiyyətləri etimoloji tədqiqatlar vasitəsilə yenidən aşkarlamaq mümkündür.

Türkiyənin Anadolu bölgəsi yerləşdiyi məkana əsasən min illər boyunca fərqli-fərqli mədəniyyətlərin beşiyi olmuşdur. Belə ki, bu bölgəyə aid yer adları keçmişdən qalan izləri özündə əks etdirir. Dilçilər Anadolu bölgəsinə aid yer adlarını iki böyük hissə kimi qəbul etməyi məqsədə uyğun hesab edirlər. Birinci hissəyə qədim mədəniyyətlərin əsasında yaranan yer adlarını aid edirlər. Həmin adların tələffüzü zamanla dəyişikliyə uğramışdır. İkinci hissə isə türk adlarından təşkil olunmuşdur. Buna baxmayaraq, bəzi bölgələrdə türk

olmayan və ya türk olmadığı qəbul edilən yer adları da mövcuddur. Başqa sözlə ifadə etsək, Anadolu bölgəsinə aid həmin yerdə yaşayan toplumların yaşadığı yerlərə verdiyi adlar bu gün də qalmaqdadır.

Həm qədim, həm də yeni coğrafi obyektlərin adlandırılması və dəyişdirilməsi, toponimik məlumatların informasiya əsaslarının yaradılması toponimik biliklərin praktik tətbiqinin başqa bir tərəfidir.

Azərbaycan XX əsrin 20-90-cı illəri ərazində SSRİ-nin bir hissəsinə aid idi və bu dövrdə sovetləşmə prosesi bütün sahələrə aid idi. Ruslar digər xalqlarda olduğu kimi, Azərbaycanın da bir sıra bölgələrini, şəhərlərini, kəndlərini və küçələrini öz dövlət xadimlərinin və qəhrəmanlarının adları ilə adlandırırdılar. Məsələn, Andreyevka – Qarazəncir, Novokolovka – Uzuntəpə, Astraxanbazar – Cəlilabad və s. buna misal göstərmək olar. Azərbaycan müstəqillik əldə etdikdən sonra ruslaşmış yer adlarını Azərbaycan yer adları ilə əvəz etmişdir.

Yer adları təbii, sosial və mədəni mühitdən təsirlənir. Türkiyədəki kənd adlarında da bu xüsusiyyətlər müşahidə olunur. Türkiyədəki kənd adlarını türkcə olanlar və olmayanlar deyə iki qrupa ayırmaq mümkündür. Bu adların əksəriyyəti 1940-cı ildən başlayaraq dəyişdirilmiş və yeni adlar verilmişdir. Bu dəyişikliklər həm türkcə kənd adlarında, həm də türkcə olmayan kənd adlarında həyata keçirilmişdir. Adları dəyişdirilən kəndlər ölkəyə yayılmışdır. Bununla yanaşı, Şərqi Qaradəniz və Şərqi və Cənub-Şərqi Anadolu bölgələrində əhəmiyyətli bir konsentrasiya var. Kəndlərin yeni adları hələ də ictimaiyyət tərəfindən tam mənimsənilməmişdir. Xüsusilə orta və yaşlı insanlar hələ də köhnə adlardan istifadə etməyi üstün tuturlar.

Kənan Əbdülzadə

Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti
magistrant
kenanebdulzade@gmail.com

RƏQƏMSAL MUSIQİ PLATFORMALARINDA MARKETİNQ

Açar sözlər: rəqəmsal musiqi, strategiya, NFT

Keywords: digital music, strategy, NFT

Musiqi marketinqi musiqi leybləri və sənətçiləri tərəfindən musiqilərin əhatə dairəsini artırmaq üçün həyata keçirilən marketinq prosesidir. Musiqi marketinqinin əsas məqsədi sənətçilər və onların işləri üçün baxış qabiliyyətini və tamaşaçı cəlbini artırmaqdır (Stafford, 2010: 114-115). Bu, sənətçinin hər hansı bir tamaşaçıya deyil, düzgün auditoriyaya çatmasına, bu izdiham arasında arzu olunan hiss və reaksiyaya səbəb olmasına əmin olmaqdır. Peşəkar musiqi marketinqi sənətçilərə daha çox yayım əldə etməyə, albom, şoulara bilet və mal satmağa kömək edir (Michelle, 2023).

Effektiv orqanik musiqi marketinqi üçün bəzi əsas termin və anlayışlar mövcuddur:

- Tamaşaçıların seqmentasiyası

Bu, daha geniş auditoriyanızı demoqrafik, maraqlar və ya davranış kimi müəyyən meyarlara əsasən daha kiçik qruplara bölməyi əhatə edir.

Bu seqmentləri başa düşmək sizə marketinq söylərinizi auditoriyanızın müxtəlif hissələri ilə daha dərinlən əks-səda vermək üçün uyğunlaşdırmağa imkan verir və imicinizi gücləndirir (Musician's Institute, 2021).

- Rəqəmsal reklam

Xüsusi demoqrafiyaya çatmaq və musiqinizi potensial pərəstişkarlara tanımaq üçün Facebook reklamları, Instagram reklamları, Google reklamları və YouTube reklamları kimi platformalarda hədəflənmiş rəqəmsal reklam kampaniyalarına investisiya qoymaq lazımdır (Vogel, 2004: 15-16).

- Brend orijinallığı

Brend orijinallığı musiqinizin və brendinizin çatdırdığı həqiqilik və səmimiyyətin qavranılmasıdır. Orqanik musiqi marketinqində brendin orijinallığını qorumaq bədii vizyonunuza və dəyərlərinizə sadıq qalmaq və onları sosial əlaqələrinizdə və məzmununuzda ardıcıl olaraq əks etdirmək deməkdir (Cmp Staff Writer, 2022: 10).

- Ortaqlıqların qurulması

Musiqinizlə əlaqəli əsas məsələlərdən biridə güclü izləyiciləri olan şəxslərlə əməkdaşlıq etmək və güclü marketinq strategiyası qurmaqdır. Bu tərəfdaşlıqlar, orijinal şəkildə həyata keçirildikdə, musiqinizi yeni, cəlb olunmuş auditoriyaya təqdim edə bilər (1).

Marketinq strategiyaları özünü bir sənətçi və ya prodüser kimi necə yerləşdirdiyinizə və musiqinizi populyarlaşdırmaq və satmaq üçün istifadə edə biləcəyiniz müxtəlif üsullara aid termdir. Siz texniki cəhətdən "zəif" musiqi yarada bilərsiniz - lakin o, yaxşı bazara çıxarılsa, o, hələ də on minlərlə auditoriya tapa bilər (Cmp Staff Writer, 2022).

Bir veb sayt yaradılması sizinlə və musiqinizlə maraqlanan hər kəs üçün vizit kartı kimi xidmət edir. Bu, hekayənizi və musiqinizin inkişafı ilə bağlı hədəf bazarınızla istədiyiniz hər hansı fikirləri bölüşmək üçün əla yerdir. Bu, həm də yaradıcılığımıza və özünü bir sənətçi kimi, brend kimi yanaşmaq üçün geniş imkanlar təqdim etməkdədir. Bu, hər bir mahnı üçün əməliyyatların mərkəzidir (Music Marketing, 2024).

Ədəbiyyat

1. Stafford, S. (2010). The Emergence of Digital Music, pp.114-115.
2. Michelle, Ch. (2023). December 20. Music Marketing. <https://www.uadv.net/blog/music-> Retrieved from marketing.
3. Musician's Institute. (2021). July 12. <https://www.mi.edu/in-the-know/musicians-institute-guide-monetizing-music>.
4. Vogel. (2004). November. Digital Music, pp.15-16.
5. Cmp Staff Writer. (2022). November 25. Digital Marketing. <https://www.icmp.ac.uk/blog/top-10-digital-marketing-strategies>.
6. July 19, 2023 <https://magroove.com/blog/en-us/what-is-music-marketing/> adresinden alındı
7. Music Marketing. (2024). May 2. <https://dittomusic.com/en/blog/music-marketing-the-independent-artists-handbook>

Afaq Həsənli
Kaspi Beynəlxalq Məktəbi
magistrant
afaqhsnli26@gmail.com

ÇOXMƏNALI FRAZEOLÖJİ VAHİDLƏRİN AZƏRBAYCAN DİLİNƏ TƏRCÜMƏ YOLLARI

Açar sözlər: *çoxmənalı frazeoloji vahidlər, ekvivalent tərcümə, analog tərcümə, antonimik tərcümə, kalka tərcümə*

Keywords: *ambiguous phraseological units, equivalent translation, analogical translation, antonymic translation, calque translation*

Frazeoloji vahidlər hər bir xalqın milli kəloritini, adət-ənənəsini, nəhayət dil sistemindəki özünəməxsus leksik-qrammatik formalarını əks etdirdiyindən belə ifadələr Azərbaycan dilinə tərcümə edilərkən orijinaldakı xüsusiyyətlərinin hamısını eyni dərəcədə saxlamaq imkanı xaricindədir (Həjiyeva, Nəjəfov, Jəfarov, 2009: 9). İngilis dilində verilmiş frazeologizmin Azərbaycan dilində maksimal adekvat tərcüməsini əldə etmək üçün tərcüməçi tərcümənin müxtəlif növlərdən istifadə edir. Bunların sırasına *ekvivalent, analog, təsviri, kalka (hərfi), antonim, müştərək, paralel* tərcümə növləri daxildir.

Ekvivalent tərcümə – bu tərcümə növü ingilis dilində verilmiş frazeoloji vahidlərin mənasını, bədiilik xüsusiyyətlərini ana dilimizdə tam olaraq əks etdirir. Ekvivalent tərcüməyə aşağıdakıları misal göstərmək olar: *Red as blood - qan kimi qırmızı; black as coal - kömür kimi qara; to play with fire - odla oynamaq* və s.

Analoq tərcümə – tərcümənin bu növü Azərbaycan dilində tapılan qarşılıq ingilis frazeologizminin mənasına görə adekvat olur, lakin ifadə vasitələrinə görə ondan tamamilə, yaxud qismən fərqlənir. Məsələn: *It is raining cats and dogs - Şıdırğı yağış yağır; a drop in the bucket - dənizdə bir damla* və s.

Təsviri tərcümə – ingilis dilində verilmiş frazeologizmin Azərbaycan dilində adekvat və ya analoq tərcüməsi mümkün olmadığı zaman təsviri tərcümə növündən istifadə olunur. Məsələn: *to burn the candle on both ends - səhərdən axşama kimi işləmək; a black eye - gözünün altı göyərmiş; the dark ages - orta əsrlər* və s (Kunin, 1970: 67).

Antonimik tərcümə – orijinaldakı fikrin adekvat və ya təbii yolla tərcüməsinə deyildir. İngilis dilində verilmiş frazeoloji vahidlərin Azərbaycan dilinə antonim tərcüməsində inkar konstruksiyası təsdiqlə əvəz edilir və yaxud da əksinə. Məsələn: *Don't count your chickens before they are hatched - cücəni payızda sayarlar; to keep one's head - başını itirməmək; to keep one's head above water - borca girməmək* və s.

Kalka və ya hərfi tərcümə – bu tərcümə növü ekvivalentsiz frazeoloji vahidlərin milli-etnik xüsusiyyətlərini saxlayaraq onların maksimal tərcüməsini verir. Məsələn: *the moon is not seen when the sun shines - günəş çıxanda ay görünməz; Damocle's sword – Damokl qılıncı*; (Kunin, 1970: 71).

Paralel tərcümə – tarixi mətnlərin tərcüməsi zamanı kalka tərcümə növü ilə yanaşı paralel tərcümə növündən də istifadə olunur. Məsələn: *white elephant* – İngiltərədə insanlar çoxlu xərc tələb edən, lakin heç bir xeyri olmayan əşyaya *white elephant* deyirlər. Bu frazeologizm bir əfsanədən götürülmüşdür (Fedorov, 1983: 123).

İngilis dilindəki frazeoloji vahidlərin bir hissəsi çoxmənalı səciyyə daşıyır. Məsələn: *to pass the time of the day* 1) söhbət

etmək, 2) salamlamaq; on the side 1) gizli, 2) qatılmış, qarışdırılmış (Romanov, Koralov, 2010: 15).

Frazeoloji vahidlər bir dildən başqa bir dilə tərcümə edilərkən həm təmsil elədiyi milli düşüncələrindən, eləcə də bədii əsərin kontekstindən uzaqlaşdırmamalı, həm də tərcümə olunduğu dilin tələblərinə cavab verməli, başqa bir xalqın düşüncəsinə yol tapmalıdır.

Ədəbiyyat

1. Hajiyeva, A.H., Najafov, E.B., Jafarov, A.M. (2009). English Phraseology. Baku: Science and Education, 224 p.
2. Kunin, A.V. (1970). Angliyskaya frazeologiya, teoreticheskiy kurs. M.: Vysshaya shkola, 193 s.
3. Fedorov, A.V. (1983). Osnovy obshchey teorii perevoda (Lingvo. problemy). M.: VSH, 123 s.
4. Romanov, S.P., Koralov, A.L. (2010). Posobiye po perevodu s angliyskogo na russkiy. M., 115 s.

Mir-Cəbrayıl Mustafayev
Bakı Dövlət Universiteti
magistrant
mustafayevmircbrayil@gmail.com

XARİCİ İQTİSADI FƏALİYYƏTİN GÖMRÜK-TARİF TƏNZİMLƏNMƏSİ ANLAYIŞI

Açar sözlər: gömrük, iqtisadiyyat, ticarət, idxal, ixrac
Keywords: custom, economy, trade, import, export

**Xarici iqtisadi fəaliyyətin dövlət tənzimlənməsi metodları
iki qrupa ayrılır:**

1. Tarif metodları.
2. Qeyri-tarif metodları.

Dövlətin xarici iqtisadi fəaliyyəti tənzimləmə istiqamətlərinin əsas hissəsi daxili bazarın xarici rəqabətin arzuolunmaz təsirindən mühafizəsinə yönəldiyindən bu vəzifələr əsasən xarici iqtisadi fəaliyyətin tarif tənzimlənməsi vasitəsilə həyata keçirilir. Tarif tənzimlənməsi xarici iqtisadi fəaliyyətin tənzimlənməsinin həm ənənəvi, eyni zamanda aktiv istifadə edilən vasitələrindən hesab edilir (1; Heydərov, 2000). Tarif tənzimlənməsi mallara idxal və ixrac rüsum dərəcələrinin müəyyən edilməsi yolu ilə həyata keçirilir və dövlət həmin rüsum dərəcələrini qaldırıb-əndirməklə xarici iqtisadi fəaliyyəti, bir sözlə xarici ticarəti tənzimləyir. Tarif tənzimlənməsi milli iqtisadi təhlükəsizliyin müdafiəsini, ictimai qaydaların, insanların həyat və sağlamlığının, cəmiyyətin əxlaqi və mənəvi dəyərlərinin qorunmasını, həmçinin ölkənin gömrük sərhədlərindən malların keçirilməsi zamanı gömrük ödənişləri alınması yolu ilə dövlət büdcəsinin gəlir hissəsinin doldurulmasını təmin edir (Allahverdiyev, Qafarov, 2005; Avdokushin, 2005).

Xarici iqtisadi fəaliyyətin tarif tənziqlənməsinin əsas məqsədləri aşağıdakılardır (Babin, 2004; Kireyev, 2001).

- Azərbaycan Respublikası üzrə idxalın əmtəə strukturunu səmərəliləşdirmək;
- Azərbaycan Respublikası ərazisində malların gətirilməsi və çıxarılmasının, valyuta gəlirlərinin və xərclərinin əlverişli nisbətini təmin etmək;
- Valyuta sərvətlərinin Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisinə gətirilməsi və bu ərazidən çıxarılması üzərində səmərəli nəzarət etmək;
- Azərbaycan Respublikasında malların istehsal və istehlak strukturunda mütərəqqi dəyişikliklər üçün şərait yaratmaq;
- Azərbaycan Respublikasının iqtisadiyyatını xarici rəqabətin mənfi təsirindən qorumaq;
- Azərbaycan Respublikası iqtisadiyyatının dünya təsərrüfatı ilə səmərəli inteqrasiyasına şərait yaratmaq.

Ədəbiyyat

1. “Gömrük tarifi haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanunu.
2. Heydərov, K.F. (2000). “Gömrük işinin əsasları və gömrük işinin təşkili”. Bakı.
3. Allahverdiyev, H.B., Qafarov, K.S. (2005). “Milli iqtisadiyyatın dövlət tənziqlənməsi”. Bakı.
4. Avdokushin, Ye.F. (2005). “Mezhdunarodnyye ekonomicheskiye otnosheniya”. Moskva.
5. Babin, E.P. (2004). “Osnovy vneshneekonomicheskoy politiki”. Moskva.
6. Kireyev, A. (2001). “Mezhdunarodnaya ekonomika”. Moskva.

Çinarə Abdullayeva
Bakı Slavyan Universiteti
magistrant
chinaraabdullayeva55@gmail.com

AZƏRBAYCAN VƏ TÜRK DİLÇİLİYİNDƏ ANTROPONİMİK KONSEPT ANLAYIŞI

***Açar sözlər:** şəxs adları, konsept anlayışı, koqnitiv onomastika, antroponimika, antroponimik konsept, onomastik leksika*

***Keywords:** personal names, concept, cognitive onomastics, anthroponymics, anthroponymic concept, onomastic lexicon*

Türk dilləri arasında Azərbaycan dili çoxəsrlik yazı ənənəsinə malik olması ilə seçilir. Məhz bu səbəbdən də bu dildə yazılmış çoxsaylı əsərlər təəccübə səbəb olmur. Yazıcının dilinin və öyrənilməsində onomastik leksikanın mühüm rolu vardır.

Onomastik material, təbii və süni onimik adlandırma prosesi daxilində pragmatik, sosiolinqviistik, koqnitiv, onomasioloji yönərdə tədqiqat obyektini kimi çıxış edə bilər. Koqnitiv onomastika anlayışı müasir dilçilikdə xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Avropa və rus dilçiliyində, Türk və Azərbaycan dillərindən fərqli olaraq, koqnitiv onomastika müxtəlif aspektlərdən tədqiqata cəlb olunur. Bu sahədə bir çox dissertasiyalar və monoqrafiyalar qələmə alınmışdır. Dilçilikdə koqnitiv onomastika sahəsi hər hansı bir adın mənasını yox, necə əldə edildiyini əks etdirir. Belə ki, koqnitiv onomastika sahəsi bu və ya digər onimin semantikasını ilə deyil, hər hansı bir onimdə təqdim edilmə prosesi və qurulması qaydasını ilə maraqlanır. Məhz bu səbəbdən koqnitiv onomastikada xüsusi adlar, məlumatları

kodlamaq və ya dəyişdirmək üçün işlənən koqnitiv formasiyalar olaraq tədqiq edilir.

Dilçilikdə şəxs anlayışına kulturoloji, dilçilik və koqnitivlik yönlərindən yanaşmaq mümkündür. Ələlxüsus konsept anlayışı dilçilik və koqnitiv elmi arasında əlaqə rolunu oynayır. Konsept linqvokulturologiyanın əsas anlayışlarından biri olub bu anlayışla bağlı bir sıra məsələlər müasir dilçilikdə tədqiqatların əsas predmeti kimi çıxış edir. Konsept anlayışı dedikdə hər hansı bir xalqın milli-mədəni düşüncəsinin dilçilik yönündən yanaşılaraq leksik vahidlərlə formalaşmış zehni strukturu nəzərdə tutulur.

Azərbaycan və Türkiyə türklərinin həyatında antroponimik konsept anlayışı xüsusi rol oynayır. Belə ki, türk xalqlarının onomasioloji qatının antroponimik konsept müstəvisində təhlili, hər iki dilin konseptsferləri arasındakı qarşılıqlı əlaqənin müəyyənləşdirilməsi də məhz bu tədqiqatı vacib edən amillərdən biri hesab olunur.

Başqa sözlə desək, dilçiliyin onomastika sahəsinin, şəxs adlarının koqnitiv tədqiqat obyektləri kimi çıxış etməsi, dilin bu elmlər üçün bir tədqiqat vasitəsi və insan şüurunu araşdırma vasitəsi kimi qəbul edilməsi ilə bağlıdır. Bunun əsas səbəbi koqnitiv dilçiliyin yalnız məlumatların dilin istifadəsi yox, nitq düşünmə prosesləri deyil, həmçinin koqnitiv psixologiyadan konseptual və idrak modelləri konsepsiyasını öyrənməsidir. Burada şəxs adlarının linqvokoqnitiv bir işarə kimi rol oynaması, xüsusi dil vahidlərinin kölgəsindəki açıq konsepsiyalar səviyyəsində aşkarlanır.

Fatimə Əliyeva
Azərbaycan Universiteti
magistrant
fatimaalieva.010@mail.ru

ELEKTRON VERGİ XİDMƏTLƏRİ VƏ VERGİ ÖDƏYİCİLƏRİNƏ XİDMƏT İŞİNİN TƏŞKİLİ PROBLEMLƏRİ

Açar sözlər: vergi, vergitutma, elektron vergi xidmətləri, ödəyicilərə xidmət işi

Keywords: tax, taxation, electronic tax services, service to payers

Müasir vergi sisteminin formalaşdırılması sahəsində ümummilli lider Heydər Əliyevin qərarı ilə yeni inkişaf mərhələsinə Vergilər Nazirliyinin yaradılması ilə start verildi. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 11 fevral 2000-ci il tarixli fərmanına əsasən Baş Dövlət Vergi müfəttişliyinin bazasında Azərbaycan Respublikası Vergilər Nazirliyi yaradıldı.

Vergi Məcəlləsinin əsas məqsədi aşağıdakı vəzifələrin həyata keçirilməsidir:

- ədalətli, sabit, vahid vergi sisteminin bərqərar olunması, vahid vergi məkanında onun bütün elementlərinin qarşılıqlı əlaqəsinin hüquqi mexanizmlərinin yaradılması;

- sahibkarların və dövlətin balanslaşdırılmış maraqlarının nəzərə alınması;

- vahid vergi hüququ bazasının formalaşdırılması, vergi hüquq pozuntularına görə məsuliyyət sisteminin təkmilləşdirilməsi.

Son 10 ildə mənfəət vergisinin dərəcəsi 27%-dən 20%-ə, ƏDV-nin dərəcəsi 20%-dən 18%-ədək azaldılmış, fiziki şəxslərin gəlir vergisinin hesablanması mexanizmi sadələşdirilərək, bu verginin hesablanması şkalası 6 pilləlidən 2 pilləliyə endirilmiş, iki vergi dərəcəsi (14% və 25%) saxlanılmış, fiziki şəxslərin vergiyə cəlb olunan aylıq gəlirlərinin maksimum həddi 2500 manatadək artırılmışdır (Məmmədov, 2014: 18).

Elektron cəmiyyətin formalaşdırılması istiqamətində dövlət siyasətinə çevik reaksiya verən orqanlardan biri məhz Vergilər Nazirliyi olmuşdur. Bu proqram çərçivəsində 2006-cı ilin yanvarın 1-dən başlayaraq ölkə üzrə Avtomatlaşdırılmış Vergi İnformasiya Sistemi (AVİS) fəal olaraq işə düşmüşdür və onun reallaşdırılması nəticəsində Azərbaycanın vergi xidməti təkcə MDB ölkələri arasında deyil, həm də Şərqi Avropada ən müasir informasiya texnologiyasına malik xidmətlərdən birinə çevrilmişdir. AVİS layihəsinin əsas məqsədi sürətli və vergi siyasətinin həyata keçirilə bilməsi üçün fəal bir texnologiya dəstəyi təmin etməkdir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Cənab İlham Əliyev elektron cəmiyyətin formalaşmasını yüsək qiymətləndirərək demişdir: “Elektron hökumət prinsiplərinə keçməyimiz korrupsiyaya qarşı mübarizədə çox təsirli amil olacaqdır. Bütövlükdə çalışmalıyıq ki, nə qədər mümkündür, məmur-vətəndaş təmaslarını aradan qaldıraaq.”

Məmur-sahibkar təmaslarının azaldılması istiqamətində illər üzrə aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsi xüsusilə diqqətəlayiqdir:

- ✓ Kontaktsiz bəyannamələr 2003.
- ✓ E – bəyannamələr 2007.
- ✓ “Bir pəncərə” 2008.
- ✓ Onlayn kargüzarlıq 2010.
- ✓ Fiziki şəxslərin onlayn qeydiyyatı 2011.

✓ Hüquqi şəxslərin onlayn qeydiyyatı 2012.

AVİS vasitəsilə həm vergi xidmətində sənəd dövriyyəsi elektron formata keçirilmiş və operativ informasiya mübadiləsi təmin olunmuş, həm də vergi bəyannamələrinin qəbulu və emalı prosesi sadələşdirilmiş, iqtisadi təhlilin həyata keçirilməsi və proqnozların tərtibinə imkan yaradılmışdır ki, bu da vergi xidmətinə daha səmərəli nəzarət mexanizmlərini tətbiq etməyə imkan verir (Bağirov, 2006: 81).

Məhz AVİS-in yaratdığı geniş imkanlar hesabına 2007-ci ildə ölkəmizdə elektron bəyannamə sisteminin tətbiqi mümkün olmuş və bu məqsədlə İnternet Vergi İdarəsi yaradılmışdır.

Vergi inzibatçılığında mühüm keyfiyyət dəyişikliyinə səbəb olan AVİS vergi nəzarəti tədbirlərinin səmərəliliyinin artırılmasına imkan verməklə yanaşı, vergidən yayınma hallarının qarşısının alınması sahəsində müasir texnologiyaların tətbiqinə də geniş şərait yaratdı. ƏDV inzibatçılığının təkmilləşdirilməsi və bu sahədə aparılan əməliyyatlara daha səmərəli nəzarətin təşkili zərurəti ilə əlaqədar olaraq, 1 yanvar 2008-ci il tarixdən ƏDV üzrə vahid depozit hesabının tətbiqinə və müvafiq proqram təminatının istifadəsinə başlandı. ƏDV depozit hesabının tətbiqi nəticəsində ƏDV-nin ödənilməsindən yayınmaya və ƏDV-nin qeyri-qanuni əvəzləşdirilməsinə qarşı yeni və olduqca səmərəli sxemin tətbiq edilməsinə nail olundu (3).

ƏDV sahəsində vergi inzibatçılığının daha da müasirləşdirilməsi məqsədilə, 2010-cu il yanvarın 1-dən etibarən elektron vergi-hesab fakturalarının tətbiqinə başlandı. Nəticədə vergi ödəyiciləri tərəfindən satılan mallara (iş, xidmətlərə), görə vergi hesab-fakturaları elektron formada təqdim olunur. Elektron vergi hesab-fakturalarının tətbiqi həm vergi ödəyiciləri üçün inzibatçılığın sadələşdirilməsinə, həm də bu sahədə aparılan vergi nəzarətinin səmərəliliyinin artırılmasına

əlverişli şərait yaradır. İqtisadi inkişafın və müasir dövrün tələblərindən irəli gələrək qarşıda duran vəzifələr vergi nəzarətinin bütün formalarının təkmilləşdirilməsini, nəzarət əhəmiyyətli məlumatların qarşılıqlı mübadiləsini, yoxlamaların koordinasiyasında yeni yanaşma metodlarının və inzibatçılıqda müasir idarəetmə prinsiplərinin tətbiqini zəruri etmişdir.

Vergi siyasətinin modernləşdirilməsi və dünya standartlarına cavab verməsi istiqamətində görülən tədbirlərdən biri də Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “Dövlət orqanlarının elektron xidmətlər göstərməsinin təşkili sahəsində bəzi tədbirlər haqqında” 2011-ci il 23 may tarixli Fərmanıdır. Müvafiq fərmanın icrası ilə əlaqədar biznes mühitinin yaxşılaşdırılması məqsədilə 2011-ci il iyun ayının 1-dən fiziki şəxslərin, 2012-ci il fevral ayının 7-dən isə hüquqi şəxslərin internet vasitəsilə elektron qeydiyyatına başlanılmışdır. Qeyd etmək lazımdır ki, hüquqi şəxslərin elektron dövlət qeydiyyatı iki üsulla: sürətli və adi qaydada həyata keçirilir. Təsisçi bir nəfər olduqda sürətli elektron qeydiyyat tətbiq edilir ki, bu da cəmi bir neçə dəqiqə çəkir (Mirzəyeva, 2017).

Təsisçilərin sayı 1-dən çox olduqda və ya hüquqi şəxsə dair daha geniş məlumatların daxil edilməsi tələb olunduqda adi elektron qeydiyyat sistemi seçilir ki, bu da 20 dəqiqədən 3 günədək davam edir. E-qeydiyyatın tətbiqi nəticəsində biznesə başlamaq üçün prosedurların sayı 6-dan 3-dək, tələb olunan sənədlərin sayı isə 7-dən 2-dək azaldılmışdır.

2010-cu il yanvarın 1-dən etibarən elektron vergi-hesab fakturalarının tətbiqinə başlanılmışdır. Nəticədə vergi ödəyiciləri tərəfindən satılan mallara (iş, xidmətlərə) görə vergi hesab-fakturaları elektron formada təqdim olunur. Elektron vergi hesab-fakturalarının tətbiqi həm vergi ödəyiciləri üçün inzibatçılığın sadələşdirilməsinə, həm də bu sahədə aparılan vergi nəzarətinin səmərəliliyinin artırılmasına əlverişli şərait yaradır.

Vergi ödəyicilərinə xidmətin genişləndirilməsi və xidmətlərin keyfiyyətinin artırılması istiqamətində görülən tədbirlərdən biri də 2011-ci ildə qəbul edilmiş “2011-2015-ci illərdə vergi orqanları tərəfindən vergi ödəyicilərinə göstərilən xidmətlərin inkişafı Konsepsiyası”dır. Konsepsiyanın qəbul edilməsində məqsəd vergi ödəyiciləri ilə əlaqələri partnyorluq və qarşılıqlı əməkdaşlıq prinsipləri əsasında, daha müasir informasiya texnologiyalarından istifadə etməklə qurmaq və vergi qanunvericiliyinə könüllü əmələtmə prosesinin inkişaf etdirməkdir (Məmmədov, Musayev, Sadıqov, Rzayev, 2006: 22).

Konsepsiyanın əsas hədəflərinə aşağıdakılar aiddir:

- elektron xidmətlərin tətbiqinin genişləndirilməsi;
- e-xidmətlərdən istifadənin kütləviləşdirilməsi;
- vergi bəyannamələrinin təkmilləşdirilməsi, tərtibatının sadələşdirilməsi; -e-vergilərin ödənilməsi prosesinin asanlaşdırılması, elektron ödəmələrin tətbiqi; -e-vergi apelyasiya sisteminin təkmilləşdirilməsi;
- vergi ödəyicilərinə xidmətin forma və metodlarının təkmilləşdirilməsi;

Vergi ödəyicilərinə göstərilən xidmətlərin mənbələri:

- www.taxes.gov.az 2002;
- TMX 195 2003;
- Vergi ödəyicilərinə xidmət mərkəzləri 2007;
- Video qəbul 2010;

E – xidmətlərin istiqamətləri.

- www.e-taxes.gov.az
- VÖ məlumat bazası
- E – bəyannamələr
- E – kargüzarlıq
- E – qeydiyyat
- E – ödənişlər

Telefon Məlumat Xidməti üzrə göstərilən xidmətlər:

- Sualların cavablandırılması
- Ərizə və şikayətlərin qəbulu
- Mesajların (sms-lərin) göndərilməsi
- Ünvanlı xidmət

Vergi ödəyicilərinə xidmət mərkəzləri sahibkarlığın inkişafı və əlverişli biznes mühitinin formalaşdırılması, vergilərin könüllü ödənilməsi sisteminin inkişaf etdirilməsi, elektron xidmətlərdən istifadəni asanlaşdırmaq məqsədilə vergi ödəyicilərinə vergi xidmətlərinin göstərilməsi üçün Azərbaycan Respublikasının hər hansı rayonunun (şəhərinin) ərazisində təşkil olunan Vergilər Nazirliyinin aidiyyəti vergi orqanının vergi ödəyicilərinə xidmət sahəsidir (Musayev, Qəhrəmanov, 2010: 27).

Xidmət mərkəzində vergi ödəyicilərinə göstərilən xidmətlər ödənişsizdir.

Xidmət mərkəzində vergi ödəyicilərinə göstərilən xidmətlər - vergi orqanı tərəfindən həyata keçirilən yoxlama-nəzarət, təhlil və təhqiqat, məcburi alınma prosesləri istisna olmaqla vergi ödəyicilərinə göstərilən xidmətlərin bütün spektrini əhatə edir:

Elektron xidmətlərin göstərilməsi:

- Xidmət mərkəzlərində müraciət edən şəxslərə Vergilər Nazirliyinin təqdim etdiyi bütün növ elektron xidmətlər göstərilir, yəni elektron xidmətlərdən istifadədə köməklik edilir.

Şifahi xidmətlərin göstərilməsi:

- Müraciət edən şəxslərin vergi qanunvericiliyinə və inzibatçılığına, o cümlədən elektron xidmətlərin tətbiqinə dair sualları cavablandırılır, onlara qarşılaşdıqları çətinliklərin aradan qaldırılmasında əyani və metodiki köməklik göstərilir, eləcə də bəyannamə, hesabat, ərizə, arayış və digər sənədlərin

tərtib edilməsi üzrə köməklik göstərilir və vergi ödəyicisinin AVİS-də olan məlumatları (şəxsi hesab və rəqəsi, uyğunsuzluqlar, hesablanmış vergi, maliyyə sanksiyası, faiz və s.) barədə izahatlar verilir (Musayev, Qəhrəmanov, 2010: 42).

Yazılı (kağız daşıyıcısında) müraciətlərin qəbulu və emalı:

- Xidmət mərkəzlərində ərazi prinsipi nəzərə alınmaqla müraciət edən şəxslərin vergilərə aid müraciətləri (ərizələri, təqdim etdikləri sənədləri) qəbul edilir, vergi orqanlarına göndərilir və qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş vaxtda icra olunaraq öncədən razılaşdırılmış qaydada müraciət edən şəxsə çatdırılır.

Vergilər Nazirliyinin telefon məlumat xidməti – müasir texniki və sistemli proqram vasitələri ilə təchiz edilmiş, səmərəli informasiya metodlarından və alətlərindən istifadə edərək vergi ödəyicilərinə ölkə üzrə vergi qanunvericiliyi barədə suallara cavabların, məlumat və izahların verilməsini həyata keçirir.

Telefon Mərkəzi tərəfindən vergi ödəyicilərinə aşağıdakı telefon xidmətləri göstərilir:

- vergi ödəyicilərinin suallarının cavablandırılması
- hüquqi və fiziki şəxslərin ƏDV ödəyicisi olub-olmaması barədə məlumatın verilməsi
- vergi hüquqpozmaları barədə şikayət və məlumatların qəbulu, baxılması üçün araşdırmaya yönəldilməsi.

Vergi ödəyicilərinin suallarının cavablandırılması müfəttiş-operator tərəfindən birbaşa əlaqə (canlı ünsiyyət) formasında qanunvericiliklə müəyyən edilmiş iş günlərində həyata keçirilir.

Vergi ödəyicilərinin sualına (müraciətinə) cavab verməli olan müfəttiş-operator müvafiq xidməti göstərərək nəzakətli olmalı, verilən sualı (müraciəti) diqqətlə dinləməli, sadə və

məntiqlə cavab verməli, söz və rəqəmləri düzgün və səlis tələffüz etməlidir.

Vergi ödəyicilərinə cavab qüvvədə olan normativ hüquqi aktlara uyğun olaraq, şəxsi mülahizələrə və sərbəst şərhlərə yol verilmədən, normativ sənədin mənbəyi göstərilməklə verilir (Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi, 2018).

Verilən suala cavabı müfəttiş-operator eyni zamanda vergi qanunvericiliyinə aid normativ bazaya malik sənədlər toplusundan, şəbəkəyə qoşulmuş kompüter məlumat bazasından əldə edə bilər.

Verilən cavablar qısa və yığcam olmalı, eyni zamanda məsələnin mahiyyəti tam aydınlığı ilə vergi ödəyicisinə çatdırılmalıdır. Hər bir halda telefonda danışığın (sualın və cavabın) müddəti 10 dəqiqədən artıq olmamalıdır.

Vergi ödəyicisinin sualına göstərilən müddətdə tam əhatəli cavab vermək mümkün olmadığı halda onunla təkrar əlaqə yaradılması üçün müfəttiş-operator tərəfindən «Vergi ödəyicisinin sual vərəqəsi» tərtib edilir. Bu zaman müfəttiş-operator vergi ödəyicisinin rekvizitlərini və onunla razılaşdırılmış təkrar əlaqə vaxtını «Vergi ödəyicisinin sual vərəqəsi»nə qeyd edir.

Ədəbiyyat

1. Məmmədov, Ə. (2014). «Vergiyə giriş». Şamaxı.
2. Bağirov, D.A. (2006). «Vergi nəzarəti». Bakı.
3. Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi. (2018). «Hüquq ədəbiyyatı». Bakı.
4. Mirzəyeva, A. (2017). «Vergi hüququ». Bakı.
5. Məmmədov, F.Ə., Musayev, A.F., Sadıqov, M.M., Rzayev, Z.H. (2006). «Vergilər və Vergitutma». Bakı.
6. Musayev, A.F., Qəhrəmanov, A.Q. (2010). «Vergi mədəniyyəti». Bakı.
7. Azərbaycanın Vergi Xəbərləri. Jurnal.

Elza Məmiyeva
Bakı Slavyan Universiteti
bayramova_elza@mail.ru

DÖVLƏT ANLAYIŞI SİYASİ FƏLSƏFƏNİN TƏRKİB HİSSƏSİ KİMİ

Açar sözlər: dövlət anlayışı, idarəetmə, dövlət idarəçiliyi, bərabərlik

Keywords: concept of state, governance, public administration, equality

Siyasi fəlsəfənin tərkib hissəsi olan dövlət fəlsəfəsi dövlətin və ictimai həyatın mahiyyəti, mənası, əsas prinsipləri və əsas formaları haqqında işlənmiş təlimlərə uyğundur.

Dövlət anlayışı tarixi quruluşdur, fəlsəfi dizayndır, bəşər cəmiyyətinin keçmiş zamanlardan gətirdiyi tarixi təcrübə və xüsusən də müasir dövrdə çağdaş bir fenomenə işarə edən konseptuallaşmadır (Cevizci, 2017: 534). Dövlət siyasi təşkilatın ən ali forması kimi onun strukturuna, mənbəyinə və məqsədinə nəzər salmaqla bəzən müasir bir fenomen kimi qiymətləndirilmiş və bəzən də tarixiliyinə istinad edərək onun təbii bir qurum olduğu iddia edilmişdir. Eyni istiqamətdə dövlətin mənşəyi, təsisatları, fəaliyyəti və s. kimi məsələlər tarixi, sosioloji və siyasi kontekstlər vasitəsilə çoxşaxəli tədqiqatların mövzusu olub və olmaqda davam edir. Xüsusilə, müasir dövlət anlayışı aktual problem kimi qəbul edilmiş və bir çox tədqiqatçılar tərəfindən tədqiqat predmeti kimi qiymətləndirilmişdir. Təbii ki, bu kontekstdə dövlətin mənbəyi və mənşəyi ilə bağlı çoxlu araşdırmalar aparılıb, siyasi ideologiyalar çərçivəsində müxtəlif nəzəriyyələr irəli sürülüb. Araşdırmamızın məqsədi üçün ilk olaraq “Dövlət nədir?” sualına

cavab verməyə çalışacağıq. Tarix boyu bunlardan bəhs edilərsə, müxtəlif tərifi və izahlar verilmişdir.

1. Dövlət “cəmiyyəti idarə edən şuralar və qanunlar yaratmaq səlahiyyətinə malik olan ayrı-ayrı institutlar toplusu” kimi müəyyən edilmişdir.

2. Dövlət ictimai asayışı qoruyan, asayışı təmin edən və ictimai sabitliyi dəstəkləyən qurumdur (Heywood, 2007: 124).

3. Dövlət vəzifə və vəzifələri ədalətli və bərabər şəkildə imkan və imkanlarla bölüşdürən bir qurumdur (Hanifi, 2021: 18-19).

4. Dövlət ictimai varlığın kollektiv təşkilinə cavabdeh olan və xərcləri cəmiyyət tərəfindən ödənilən, ictimaiyyət tərəfindən tanınmış institutların məcmusudur.

5. Dövlət müəyyən edilmiş sərhəd daxilində suveren hökumət hakimiyyəti quran və daimi təsisatlar toplusu vasitəsilə hakimiyyəti həyata keçirən siyasi birlikdir.

6. Dövlət siyasi birlik və müəyyən edilmiş siyasi nizamdır.

7. Dövlət nizam-intizam yaradan və ictimai sabitliyi təmin edən institutlar məcmusudur.

8. Dövlət öz təsisatları vasitəsilə hakimiyyəti həyata keçirən, dövlət tərəfindən müəyyən edilən və dövlət tərəfindən maliyyələşdirilən, müəyyən sərhədlər daxilində suveren hökumət hakimiyyəti quran siyasi birlikdir.

9. Dövlət öz iradəsini səlahiyyət və qanun vasitəsilə ifadə edən hüquqi şəxsdir.

10. Dövlət müəyyən hüdudlarda fiziki gücdən qanuni şəkildə istifadə olunduğunu iddia edən insanlar qrupudur.

11. Dövlət xalqdan, ölkədən və suverəndən ibarət olan, qəbul edilmiş sərhədlər daxilində yaşayanlar üzərində hakimiyyəti və nəzarəti həyata keçirmək vasitələrinə malik olan siyasi təşkilatdır.

Qeyd edək ki, dövlətin təriflərə uyğun konseptuallaşdırılması ifadə edilərkən üç ünsür (torpaq, millət və suverenlik) əsas prinsiplər kimi qəbul edilir. Digər tərəfdən, düşüncə tarixində dövlət haqqında edilən analitik qiymətləndirmələrə və yuxarıda qeyd olunan təriflərə nəzər saldıqda dövlətin aşağıdakı beş əsas xüsusiyyəti ortaya çıxır (Ögel, 2016):

- I. Suverenlik.
- II. Təbliğət.
- III. Qanunilik.
- IV. Hökmranlıq.
- V. Coğrafi ərazi.

Deyə bilərik ki, müasir dövlət nəzəriyyələrinin təsiri ilə dövlətin, xüsusən də Veberin təriflərinə zorakılıq vasitələrinə nəzarət, qanunun aliliyi oxunda konstitusionalizm, vergi qoyma Piersonun müəyyən etdiyi təriflərə əlavə edilmişdir. Nəticə etibarlı ilə dövlət adından verilən təriflər onun mahiyyətini ümumi şəkildə açmaq üçün kifayət edir (Hanifi Macit, Torun, 2014).

Dövlət fəlsəfəsi “dövlətin nə və necə olduğunu və necə olması lazım olduğunu soruşan analitik və normativ fəlsəfə intizamıdır; “Dövlətin mahiyyətini, mənasını, mənbələrini, məqsəd və əhatə dairəsini araşdıran, dövlətin mənşəyini və əsaslarını fəlsəfi üsulla araşdıran fəlsəfi bir elmdir”. Dövlətin belə bir tendensiya nəticəsində yaranması fikrini çox ağılabatan izahat kimi qiymətləndirmək olar (Təkin, 2006).

Ədəbiyyat

1. Cevizci, A. (2007). Böyük Fəlsəfə lüğəti. İstanbul: Yayınları.
2. Heywood, A. (2007). Politics, Address Publications, Trans. Bekir Berat Ozipek. Ankara.
3. Hənifi Macit, M. (2021). Konstitusiyaya dövləti. İstanbul: Ötüken nəşriyyat.

4. Ögel, B. (2016). Türklərdə dövlət anlayışı. İstanbul: Ötükən Yayınları.
5. Hanifi Macit, M., Torun, Y. (2014). Siyasi fəlsəfə lüğəti. Ankara: Orion nəşrləri.
6. Təkin, T. (2006). Orxon kitabələri. Ankara: Türk Dil Qurumu Yayınları.

TƏBİƏT ELMLƏRİ
NATURAL SCIENCES

Alməmməd Musayev
Bakı Dövlət Universiteti
biologiya elmlər doktoru, professor
nagi.musayev@hotmail.com

Gültəkin Soltanova
Bakı Dövlət Universiteti
magistrant
gultakinsoltanova@mail.ru

**PLAZMALEMMANIN DAŞIMA
XÜSUSİYYƏTLƏRİNİN Cd^{2+} İONLARININ
TƏSİRİ İLƏ MODİFİKASIYASININ TƏHLİLİ**

Açar sözlər: *Chara Gymnophylla*, plazmalemma, membran potensialı, membran müqaviməti, K^+ kanalları

Keywords: *Chara Gymnophylla*, plasmalemma, membrane potential, membrane resistance, K^+ channels

Canlılara, onların orqanizmində gedən həyati proseslərə göstərdiyi mənfi təsirlərə görə müasir dövrün aktual məsələlə-rindən olan ətraf mühitin çirklənməsi probleminin başlıca faktorlarından biri də xüsusilə antropogen təsirlər səbəbi ilə təbiətdə toplanan ağır metallardır. Burada ağır metallar sırasına daxil edilən və toksik hesab olunan Cd^{2+} ionlarının bitki hüceyrəsinə təsirləri araşdırılmış, tədqiqat obyektı olaraq Göy göl ərazisi Güzgü göldən toplanmış *Chara Gymnophylla* yosunlarının buğumarası hüceyrələrindən istifadə olunmuşdur.

Cd^{2+} mikromolyar konsentrasiyalarının təsiri altında Chara gymnophylla plazma membranının potensialının (ϕ_m) və müqavimətinin (R_m) dəyişməsinin kinetik qanunauyğunluqları elektrometrik üsullardan istifadə etməklə öyrənilmişdir. Cd^{2+} ionlarının submikromolyar və daha kiçik qatılıqlarının təsiri plazmatik membranın elektrogen aktivliyinə stimullaşdırıcı təsir göstərir, millimolyar və daha artıq konsentrasiyalarının yosun hüceyrələrinə təsiri isə onun elektrogen aktivliyində əksinə boğucu effektdə səbəb olur. Cd^{2+} kationlarının stimullaşdırıcı effekti membran potensialı xarici retifikasiyaedici K^+ kanallarının oyandırıcı hüdudlarındakı hüceyrələrdə qeydə alınmışdır.

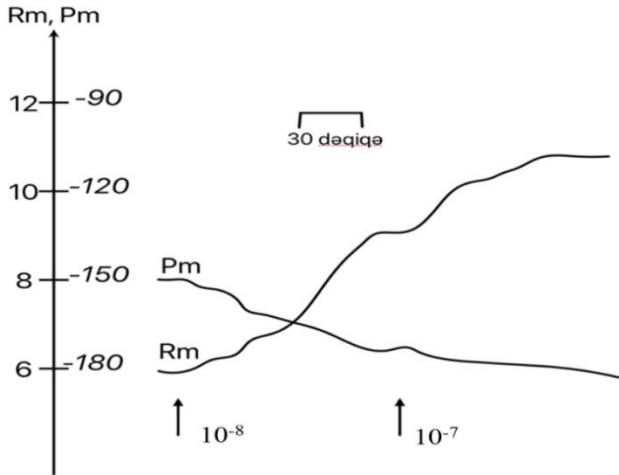
Obyekti və metodologiya: Elektrometrik üsulların tətbiqi, mikroelektrod üsulu ilə Cd^{2+} ionlarının təsiri altında Chara gymnophylla internodal hüceyrələrinin plazmatik membranının ion nəqliyyat sistemində dəyişikliklərin qanunauyğunluqlarının təhlili aparılmışdır.

Nəticələr və onun müzakirəsi:

10^{-8} M Cd^{2+} təsirinə tədqiq edilmiş hüceyrələrin 82%-i plazma membranının hiperpolarizasiyası ilə reaksiya verdi, XDKK-nın oyanma diapazonunda olan hüceyrələrdə hiperpolarizasiyanın göstəricisi 26.6 ± 2.5 mV, DDKK-nın aktivləşmə diapazonunda olan hüceyrələrdə isə 16.4 ± 2.8 mV oldu. Mühitdə artırılan kation konsentrasiyası plazma membranının depolarizasiyasına səbəb oldu, 10^{-3} Cd^{2+} molyar konsentrasiyasında hüceyrələrin hamısında plazmatik membranın 15-30 mV-luq depolyarizasiyasını müşahidə etdik. 10^{-5} və ya 10^{-4} M qatılıqlı Cd^{2+} kationlarının daxil edilməsi ilə membran potensialının depolyarizasiyası ancaq öncədən müvafiq kationun daha az konsentrasiyaları ilə təsir edilmiş hüceyrələrdə müşahidə edildi, öncədən aşağı konsentrasiyalı Cd^{2+} kationları ilə müalicə olunmamış hüceyrələr, kationun 10^{-5} və 10^{-4} M konsentrasiyasının

mühitə daxil edilməsinə yalnız hiperpolarizasiya yolu ilə reaksiya verdilər ki, bəzi hüceyrələrdə onun dəyəri 40 mV-ə çatdı. Qida mühitində Cd^{2+} konsentrasiyalarını mərhələli artırıqda bütün hüceyrələrdə hiperpolarizasiyanın həcmi yüksəldi və membran potensialı Chara hüceyrələri üçün qəbul edilən maksimum göstəriciyə, $-240 \div -250$ mV-a çatdı. Mühitdə Cd^{2+} kation qatılığının artması nəticəsində hiperpolarizasiya prosesi membran müqavimətinin artması ilə müşayiət olundu.

XDKK-nın oyanma diapazonunda olan hüceyrələrdə 10^{-8} M Cd^{2+} kationlarının təsiri membran müqavimətinin 25-75% artmasına səbəb oldu. Cd^{2+} ionlarının daxil edilən konsentrasiyasının 10^{-8} -dən 10^{-5} M-ə qədər pilləli artırılması ilə XDKK-nın oyanma aralığındakı hüceyrələrdə membran müqavimətində 30-75%-ə qədər artım, 10^{-7} -dən 10^{-5} M-ə qədər artırmaqla DDKK-nın oyanma diapazonu daxilindəki hüceyrələrdə isə 50% azalmasını müşahidə etdik.

Qrafik 1.

Qida mühitinə Cd^{2+} kationlarının daxil edilməsi ilə Chara gymnophylla hüceyrələrinin membran potensialının və müqavimətinin dəyişməsi kinetikasi, oxlarla tədqiq olunan hüceyrəni əhatə edən qida mühitinə kationun müvafiq konsentrasiyalarının (mol/l) daxil edilməsi anları göstərilmişdir, burada P_m – membran potensialı, millivolt; R_m – membran müqaviməti, $\Omega \times m^2$; t – zaman, dəqiqə.

Cd^{2+} ionlarının aşağı qatılıqlarının qısa müddətli təsiri hüceyrə membranında transfer proseslərində stimullaşdırıcı effektə səbəb olur, nisbətən yuxarı qatılıqları membran proseslərinə böyükcü təsir göstərir və Cd^{2+} ionlarından bitki hüceyrələrində membran ion-nəqliyyat sistemlərinin modifikasiyaedici kimi istifadə oluna bilər.

Cəvahir Tunca

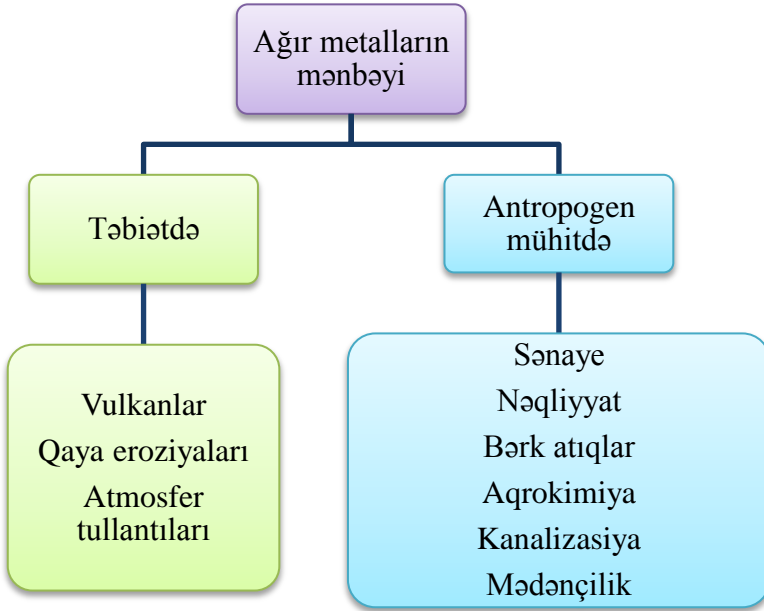
Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universiteti
doktorant
cevahir.oa@gmail.com
ORCID ID: 0009-0002-6045-4517

ŞƏHƏR TORPAQLARININ NEFTLƏ ÇİRKƏNMƏSİ VƏ TORPAQLARIN REKULTİVASİYASI

Açar sözləri: səthi neft, torpaq çirklənməsi, üzvi birləşmələr, karbohidrogenlər, neft sızması, şəhər torpaqları

Keywords: surface oil, soil pollution, organic compounds, hydrocarbons, oil spill, urban land

Torpağa qarışmış yağ bitkilərin, insanların, ev heyvanlarının, vəhşi təbiətin, yaxınlıqdakı su obyektlərinin və s. təmizliyinə təsir göstərə bilər. Torpaqdakı neftin zərərli təsiri adətən torpaqda ağır metalların səviyyəsinin artması ilə əlaqədardır. Bunlara aşağıdakılar daxil ola bilər: Maqnezium, Kükürd, Qurğuşun, Arsen, Sink, Civə, Kadmium, Barium, Kobalt, Aluminium və s.

Şəkil 1. Ağır metalların mənbəyi

Bu metallar torpaqda bol olduqda, aşağıdakı riskləri daşıyırlar:

İnsanın məruz qalması halında: Zamanla yağ, həyatınızın bütün sahələrində sizə mənfi təsir edə biləcək zəhərli maddəyə çevrilə bilər.

Bitki həyatı: Torpaqdakı yağ yaxınlıqdakı bitkiləri və otları öldürə və yeni bitkilərin böyüməsinə mane ola bilər. O, həmçinin ağacları, onların köklərini çirkləndirərək onları məhv edə bilər.

Heyvanlar və ev heyvanları: Yerli, vəhşi təbiət və ev heyvanları neftlə çirklənmiş yeraltı suları içə bilər. Bu çirklənmiş su, yaxınlıqdakı çaylara və göllərə yol alsa, balıqlar tərəfindən də udula bilər.

Yeraltı su: Vəhşi təbiətə zərər verməkdən başqa, yeraltı sulardakı neft bələdiyyə su sistemləri əvəzinə quyulardan istifadə edən evlər üçün zərərli ola bilər.

Şəhər torpaqlarında ümumi çirkləndiricilərə: pestisidlər, neft məhsulları, radon, asbest, qurğuşun, xromlaşdırılmış mis arsenat və kreozot daxildir. Şəhər yerlərində torpağın çirklənməsi əsasən insan fəaliyyəti nəticəsində baş verir. Bəzi nümunələr istehsal, sənaye tullantıları, torpaqların inkişafı, yerli tullantıların utilizasiyası və həddindən artıq pestisid və ya gübrə istifadəsidir. Ağır avtomobil və yük maşınlarının hərəkəti torpağı çirkləndirə bilər. Torpaq bu maddələrlə çirkləndikdə, təbii mühitə zərər verə bilər. Bu maddələrin çoxu insanlar üçün zəhərli olduğu kimi bitkilər üçün də zəhərlidir. Bundan əlavə, torpaq “yerin süzgəci” olduğundan, çirkləndiricilər torpaqdan keçərək su təchizatımıza çata bilər.

İki növ çirkləndiriciləri ayıra bilərik: üzvi və qeyri-üzvi. Karbohidrogenlər xam neft və təbii qazda olan karbon və hidrogen üzvi birləşmələridir. Neftlə çirklənmənin çoxu laylardan, buruqlardan, ötürücü xətlərdən və ya tanker qəzalarından sızan neft birləşmələri nəticəsində baş verir. Çölə sızan yağın miqdarı çirkləndiricinin növündən və torpaqdan asılıdır. Neft çirkləndiriciləri torpağa daxil olduqda, onun strukturunu, toxumasını, fiziki və mexaniki xassələrini dəyişir, bu da yeraltı su ehtiyatlarını çirkləndirə bildiyi üçün təhlükəli ola bilər.

Neft müxtəlif növ enerji və kimyəvi maddələrdən ibarətdir. Enerji ehtiyacları artdıqca daha çox filiz nefti və əlavə məhsullar torpağa, suya və havaya daxil olur. Son bir neçə ildə neft dağılmaları quruda çoxlu çirklənmə yaratmışdır. Neft sızması böyük ekoloji problemdir, çünki çirklənmiş ərazilərin təmizlənməsi çətin və bahalıdır. Bir çox amil neft sızmasına səbəb ola bilər, məsələn, qırılan boru kəmərləri, neft çənləri

qəzaları, neft tökən sahil obyektləri və quruya sızan neft məhsulları.

Neft torpaqla təmasda olduqda torpağın kimyəvi və fiziki keyfiyyətlərini dəyişir. Çirklənmə dərəcəsi torpağın növündən, onun dəqiq tərkibindən və karbohidrogenlərin sayından asılıdır. Torpağa atılan neft karbohidrogenlərinin tullantıları nəhayət, məsamə mayeləri, maye hədləri, pH və qeyri-məhdud sıxılma gücü kimi torpağın atributlarını dəyişdirərək torpaq sisteminə daxil olur.

Azərbaycanda neft hasilatı hesabına torpağın çirklənməsi daha da artıb. Torpaqların xam neftlə çirklənməsi ilə yanaşı, şoranlığı yüksək olan lay suları və palçıqlar qazma məhlulu ilə çirklənir. Süspansiyonların (Şlam) tərkibində toz, qum, gil-yağ qarışığı, ağır metallar və güclü radiasiya olmasına xüsusi diqqət yetirilməlidir. Abşeron yarımadasında neft və neft məhsulları ilə çirklənmiş torpaqlar geniş ərazini əhatə edir və bu torpaqların neftdən təmizlənərək kənd təsərrüfatına yararlı vəziyyətə salınması əsas ekoloji problemlərdən biridir. Abşeron neft mədənlərinin istismarının ilkin mərhələsində neft və lay sularının yerüstü yeraltı laylara yayılması və texnologiyanın dövrün iqtisadi tələblərinə uyğun səviyyədə olmaması ətraf mühitin, o cümlədən torpaqların təhlükə altına düşməsinə səbəb olmuş, torpaqlar böyük miqdarda neftlə çirklənmişdir. Bu səbəbdən Abşeronda 10 min hektardan çox ərazi yararsız hala düşüb.

Tədqiqatlar göstərir ki, torpaqların neftlə çirklənmə dərəcəsi 5-7%-dən artıq olduqda mexaniki rekultivasiya işlərindən sonra sahədə bioloji rekultivasiya tədbirləri həyata keçirilir. Bu üsuldən aşağı çirklənmə dərəcəsi torpaq qatının sağlamlaşdırılmasında fitomeliorasiya və digər rekultivasiya üsullarından da birlikdə istifadə etmək olur.

Ölkəmizdə, eləcə də qlobal miqyasda torpaqlardan səmərəli istifadə olunması üçün rekultivasiya tədbirlərinin həyata keçirilməsinə, suvarılan torpaqların meliorativ vəziyyətinin yaxşılaşdırılmasına və təkrar şorlaşmanın qarşısının alınmasında 2008-ci ildə qəbul edilmiş Dövlət programının müddəalarını, xüsusən də əhalinin Respublikamızda ərzaq məhsulları ilə etibarlı təminatını aradan qaldırmaq, ölkədaxili və ixrac-yönlü kənd təsərrüfatı məhsullarının artırılmasına nail olmaq şərtidir.

Roman Yusifov
Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti
yusifovr343@gmail.com

AZƏRBAYCANDA TÜTÜN BİTKİSİNİN ƏN GÜNDƏM XƏSTƏLİKLƏRİ

Açar sözlər: tütün, mübarizə tədbirləri, virus xəstəliyi, TMV
Keywords: tobacco, control measures, virus disease, TMV

Tütün bitkisinin mozaika virus xəstəliyi - Tobacco mosaic virus.

Tütün mozaika virusu xəstəliyi (TMV) tütün bitkilərini yoluxdurən bir virusun yaratdığı xəstəlikdir. TMV geniş yayılmış və tütünçülükdə davamlı infeksiya olaraq bütün vegetasiya dövrü sirayətlənir. Xəstəlik ən çox yarpaq rənginin dəyişməsi, mozaika, qıvrılma, xloroz və yarpaq düşməsi kimi əlamətlərlə özünü göstərir. TMV ilə mübarizə aparmaq üçün gigiyenik tədbirlərə riayət etmək, yoluxmuş bitkiləri məhv etmək və sağlam fidanlardan istifadə etmək lazımdır. Bu xəstəliyin yayılması *adətən çirklənmiş avadanlıq və ya çirklənmiş bitkilərlə təmasda baş verir.*

Tütün bitkisinin yalançı unlu şehi və ya peronosporozu – Peronospora Hyoscyami.

Tütün bitkisinin peronosporozu tütün bitkisinin yarpaqlarına və digər hissələrinə yoluxan göbələk xəstəliyidir. Bu xəstəlik tütünçülükdə ciddi problem yaradır və yarpaqlarda ləkələrə, solmaya və nəticədə məhsulun keyfiyyətinin azalmasına səbəb ola bilər. Xəstəliyə qarşı ən həssas olan bitkinin şitilləridir. Xəstəliyin güclü inkişafı zamanı yarpaqlar turqoru prosesini itirir, soluxur və çürüyürlər. Şitil məhv olduqdan sonra kələm çürümüşü iyi verir.

Tarla şəraitində yalançı unlu şəh xəstəliyi ilkin olaraq yarpaqlarda xlorotik ləkələrin əmələ gəlməsi ilə seçilir. Bu xəstəliyə yoluxmuş bitkilərin yarpaqlarındakı ləkələr adətən həlqəvi formada olur. Tütün bitkisinin yalançı unlu şəhi və ya peronosporozu aşağıdakı simptomlarla müşahidə olunur: Yarpaqlarda sarı ləkələr: Bu ləkələr müxtəlif formada və ölçülərdə ola bilər. Ağ, unumsu göstəriş: Yoluxmuş yarpaqların alt tərəfində ağ, unumsu bir göstəriş müşahidə edilə bilər. Solan yarpaqlar: Xəstəliyin inkişafı ilə təsirlənmiş yarpaqlar quruya və ya deformasiya oluna bilər.

Mübarizə tədbirləri. Xəstəliyə qarşı mübarizə aparmaq üçün kənd təsərrüfatı üsullarından və kimyəvi mübarizə üsullarından istifadə edilir. Bunlara göbələyin yayılmasının qarşısını almaq və bitki sağlamlığını qorumaq üçün çiləmə daxildir. Bundan əlavə, toxum seçimi və becərmə təcrübələri kimi mədəni üsullar da xəstəliyə qarşı mübarizədə mühüm rol oynayır. İlkin olaraq xəstəliklə mübarizədə profilaktiki çiləmələrdən istifadə edilir. Cücərtilər əmələ gələndən sonra şitillər sahəyə köçürülənədək hər həftə pərniklər 80%-li sinebin (2,4-4 kq/ha) 0,4%-li suspenziyası ilə dərmanlanır. Xəstəliklə mübarizədə daha səmərəli preparatlar istifadə edilməlidir akrobat MS 69% i.t. (1,2 kq/ha), ridomil qold MS 68% i.t. (1,0-1,2 kq/ha) və s.

Bəhram Quliyev
Azərbaycan Dövlət Neft və Sənaye Universiteti
magistrant
behram.quliyev98@mail.ru

**AZƏRBAYCANDA DAĞ-MƏDƏN SƏNAYESİ
VƏ METAL İSTEHSALININ DAŞKƏSƏNDƏKİ
TƏKAMÜLÜ**

Açar sözlər: Daşkəsən kobaltı, dəmir və kobalt metallurjiyası
Keywords: Dashkesan cobalt, iron and cobalt metallurgy

Tarixən Azərbaycandakı kobalt və mis yataqları xarici sərmayəçilərin diqqətini cəlb etmişdir, buna 19-cu əsrdə Almaniyanın “Siemens” şirkətinin cəlb olunması misal olaraq göstərilmişdir. Bununla belə, Azərbaycan Neft Emalı Zavodunun yaradılması ilə dağ-mədən sənayesində mühüm mərhələ baş verdi və çətin relyef şəraitinə baxmayaraq, dəmir yolları, avtomobil yolları, körpülər və binalar kimi infrastruktur inkişafına səbəb oldu (Səfərov, 2012: 120).

Sonrakı onilliklərdə filiz istehsalında nəzərəçarpan artım və emal proseslərində texnoloji irəliləyişlər oldu. Azərbaycan Filiz Emalı Kombinatı minlərlə işçini işə götürən və xeyli miqdarda dəmir konsentratı və bentonit gili istehsal edərək qara metallurjiyada aparıcı müəssisə kimi formalaşmışdır.

Eyni zamanda, 20-ci əsrdə Daşkəsən mədən rayonu öz dəmir, alunit və kobalt ehtiyatları ilə tanınırdı və mühüm metal xammalı mənbəyi kimi xidmət edirdi. Daşkəsən dəmir filizi yatağı Gürcüstandakı Rustavi metallurjiya zavodunu uzun müddət təmin etdi, eyni zamanda əhəmiyyətli miqdarda sənaye qiymətli konsentrat Uralsdakı Çelyabinskə göndərildi və

Daşkəsən rayonu "Azərbaycanın Uralları" adını qazandı (İsmayılov, 2009: 160).

Qədim dövrlərdən məlum olan Daşkəsən kobaltı ya nikelsizdir, ya da minimal nikel ehtiva edir. Qustav Rouzun 1868-ci ildəki məqaləsi bu metalın geoloji xassələrini sənədləşdirən və kobalt çıxıntılarını vurğulayan ilk məqalə olmuşdur. Şimali Daşkəsən kobalt yatağından 19-cu əsrin sonlarına qədər xeyli miqdarda kobalt filizi verilmiş, 1885-ci ildə aparılan sonrakı kəşfiyyat işləri Daşkəsənin cənub-şərqində və cənubunda kobalt yataqlarının aşkar edilməsinə səbəb olmuşdur.

Sovet dövründə Daşkəsəndə dəmir və kobalt metallurjiyası Sənaye Nazirliyinin tabeliyində idi. Əlvən Metallurjiya Nazirliyi dəmir filizi əməliyyatlarına nəzarət edirdi, kobalt hasilatı isə Qara Metallurjiya Nazirliyinin səlahiyyətinə düşdü və bu, iki sektor arasında rəqabətə səbəb oldu (3).

Ədəbiyyat

1. Səfərov, E.İ. (2012). "Kiçik Qafqazın faydalı qazıntı yataqları". "Apostrof" çap evi, 120 s.
2. İsmayılov, C. (2009). "Azərbaycan mineral xammal yataqlarının sənaye genetik tipləri, iqtisadi və ekoloji qiymətləndirilməsi". Bakı, 160 s.
3. <https://azerbaijan.az/ru/related-information/12>

Türkan Qələndərova
Bakı Dövlət Universiteti
magistrant
galandarovaturkan@gmail.com

33kDa PERİFERİK ZÜLALIN XLOROPLASTI, OKSİGEN AYIRAN KOMPLEKSİN FUNKSİYASINDA ROLU

Açar sözlər: PSII, Oksigen ayıran kompleks, halogen lampa, periferik zülal, redoks vəziyyət

Keywords: PSII, Oksigen evolving complex, halogen lamp, peripheral protein, redox state

Eksperiment ali bitkilərin xloroplastlarının PSII hissəciklərini təq 33 kDa-lu periferik zülalı olduğu halda, oksigenin ayrılması öyrənilib. Oksigen ayıran kompleksin S_0 - S_1 - S_2 oksigen ayrılma keçidlərində həmin zülalın tripsin ilə təsiri altında oksigen ayrılması öyrənilmişdir. 77^0 kelvin temperaturunda PSII hissəcikləri S_1 S_2 halına salmaq üçün 8.8 sm qalınlığında su filtrindən istifadə edilərək, nümunələr 500mV volfram halogen lampa ilə işıqlandırıldı.

Oksigenin ayrılması hanseatik oksigenometr cihazı ilə ölçülüb. Oksigeni yaradan PSII fəaliyyəti Clark növ elektrod istifadə edilərək 20 dərəcə temperaturda saturasiya işığı altında ölçülmüşdür. Bu növ işığı, a-Toshiba R50 filtrindən və 8 sm qalınlığında su filtrindən keçirərək təmin edilmişdir. Elektron qəbuledicisi kimi 600 mikroMol PPBQ və ya 2 mM ferrisiyanidin iştirakı ilə nəzarət nümunələrinin oksigen təkamül sürəti öyrənilmişdir. Bu işə təxminən 400 mikroMol oksigen təşkil edir.

Müxtəlif S vəziyyətində tripsinin fəaliyyətini öyrənmək üçün aparılan təcrübənin ümumi mexanizmi: 250 mL NaCl ilə işlənmiş OEC PS II membranları (3,90 mgChl/ml) S0, S1, S2 vəziyyətlərinə uyğunlaşdırıldı və hər birinə 15 mL tripsin ehtiyat məhlulu (75 mq/ml 1 mM HCl hər mol üçün 6 mol tripsin təşkil edir) əlavə edildi. müxtəlif redoks vəziyyətlərinin tənzimlənməsindən dərhal sonra OEC nümunəsi -suspensiyalar otaq temperaturuna köçürüldü və müxtəlif vaxtlarda (5,10 və 15 dəqiqə) inkubasiya edildi. Hər inkubasiyadan sonra eyni həcmdə (15 mL) tripsin inhibitoru (150 mq/ml, inhibitor tripsin nisbəti 2:1) əlavə edildi və nümunələr sentrifüqa edildi / qranullar 3 mqChl/ml konsentrasiyaya qədər 50 % (v) seyreltildi. h/v) qliserin əlavə edilir.

Ülvi Sultanov

Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti

magistrant

ulvi.sultanov.02@gmail.com

YERÜSTÜ SUVARMA ÜSULUNDA EFFEKTİVLİYİN ARTIRILMASI

Açar sözlər: yerüstü suvarma üsulu, yerüstü suvarmanın effektivliyi, yüksək səmərəlilik, sürətli axın ilə suvarma, axıntının tutulması və yenidən istifadəsi, şırım suvarma texnikası

Keywords: surface irrigation method, surface irrigation efficiency, high yield, rapid flow irrigation, runoff capture and reuse, furrow irrigation technique

Yerüstü suvarma termini yerüstü su axınından istifadə edərək əkinlərə suyu çatdıran sistemlərə aiddir. Bu üsulla suvarmada suvarma suyu sahədə çəkilmiş şırımlara şırnaqlar şəkilində müvəqqəti arxlardan və ya ox arxlardan verilir (Hacıyev, Allahverdiyev, İbrahimov, 2012: 224). Yerüstü suvarma sistemləri isə istifadə texnikalarına görə dəyişirlər. Bu texnikalar yerüstü suvarma üsulunun suvarma texnikaları, üsulları adlanır. Bunlara şırım suvarma texnikası, zolaq suvarma texnikası, basdırma üsulunu deyə bilərik. Bu üsulların istifadəsi nəzərdə tutulan əraziyə, torpağın strukturuna, suvarması nəzərdə tutulan bitkiyə görə dəyişirlər. Və ən əsası burda bu üsulların istifadəsində və tətbiqində ən mütərəqqi üsulun seçilməsidir. Həmçinin bununla yanaşı olaraq suvarmanın bu üsullarla tətbiqində effektivliyin artırılması və məhsuldarlığın təmin edilməsidir. Biz yerüstü suvarma üsulunun şırım suvarma texnikasından danışsaq onu deyə bilərik ki, burda torpağın

səthi kanallaşdırılır və axını istiqamətləndirilərək bütün sahəni su basmaması üçün şırımlar əmələ gətirilir. Su bu şırımlarda hərəkət edir və onların divarlarından, dibindən süzülür. Hər bir şırım əllə qazılmış ləklər, qapalı borular və ya sifonlar boruları vasitəsilə təmin edilə bilən su axını alır. Şırımlı suvarma suyun idarə edilməsinə daha yaxşı nəzarəti təmin edir, lakin zolaq və basdırma üsulu ilə müqayisədə onun bir sıra çatışmazlıqları da var. Birinci dezavantaj, suyun çatmadığı yataqlarda duz yığılması riskinin artmasıdır. İkincisi isə şırım sistemlərində daha böyük həcmdə səth axını əmələ gəlməsidir. Və buda öz növbəsində çox əmək tələb edir, çünki təsərrüfat avadanlığı çoxsaylı şırımlar arasında köçürülməli olur.

Yerüstü suvarma və onun növlərinin effektivliyi isə aşağı səmərəliliyə, orta hesabla təxminən 60 faizə malik olduğuna inanılır. Bu o deməkdir ki, təhvil verilən suyun yalnız 60 faizi torpağın üst qatında saxlanılır və məhsul kökləri onu faydalı istifadə üçün çıxara bilir. Qalan 40 faiz isə kök zonasının altındakı dərin süzülmə yolu ilə və ya sahənin quyruğundakı səth axını vasitəsilə sahədən qaçır. Bununla belə, torpağın dəqiq çeşidlənməsini həyata keçirmək, daxilolmanı tənzimləmək, suvarma vaxtını optimallaşdırmaq və səth axınından təkrar istifadə etməklə səmərəliliyi əhəmiyyətli dərəcədə artırmaq olar. Məsələn, Avstraliyanın şərqindəki pambıq istehsalı sahəsində şırımlı suvarma sistemləri üçün 92 faizə qədər səmərəlilik əldə olunub, (orta şırımın uzunluğu 2300 fut və 40 düym məsafə) olduğu bildirilib. Əgər Yüksək səmərəlilik dərəcələri əldə olunarsa istehsalçılara təkcə əmək və daşıma xərclərinə qənaət etməyə kömək etməyəcək, həm də tarladan çıxan duzların, çöküntülərin və qida maddələrinin yükünü azaltmağada kömək edəcək. Suvarma səmərəliliyinin yüksəldilməsinin bir sıra faydaları olsa da, qeyd etmək lazımdır ki, bir sahədə suyun “itirilmiş” hissəsi adətən aşağı axındakı digər

istifadəçi üçün də su mənbəyidir. Nəticədə, qayıdış axınının (dərin süzülmə və səth axını) azaldılması ilə səmərəliliyin artırılması aşağı axın istifadəçilərinə mənfi təsir göstərə bilər. Məhz buna görə də bir neçə qərb ölkələrində təyin olunmuş su haqqında qanun ilə səth axınının tutulması və eyni yataqda təkrar istifadə edilməsinə icazə verilmir.

Eləcə də bu məlumatlar bizə onu deməyə əsas gətirir ki, bu üsulun istifadəsində su istifadəçilərinə mənfi təsir göstərən amillərdə nəzərə alınmalıdır. Çünki suyun istifadəsi səmərəli və paylanmış şəkildə icra olunmalıdı və su istifadəçilərdə düşünülməlidir.

Yerüstü suvarma sistemlərində daha yüksək səmərəliliyə nail olmaq olar bunun üçün sahənin yerüstü suvarma üçün uyğun olmasını təmin etmək və suyun idarə edilməsinə daha yaxşı nəzarəti təmin edən texnologiyaların qəbulu təmin etmək lazımdır. Sahə aşağıdakı şərtlərə malik olduqda yerüstü suvarma üçün uyğundur:

- Torpağın mailliyi 3 faizdən az olmalı və sahə boyu vahid olmalıdır.

- Torpağın teksturası daha ağır olan torpaqlarda. Hansı ki, bu torpaqlar daha aşağı infiltrasiya dərəcələrinə malikdir, bu da suyun sürətlə irəliləməsinə və nəticədə daha az dərin süzülmə itkilərinə kömək edirlər. Onlar həmçinin yüksək su tutma qabiliyyətinə malikdirlər, bu da səthi suvarma yolu ilə çox miqdarda suyun tətbiqi üçün uyğundur.

-Su təchizatı və axın sürəti sürətli olmalı, lakin eroziv olmayan sürətlə sahəyə itələmək üçün kifayət qədər böyükdür.

Sahə göstərilən xüsusiyyətlərə malik deyilsə, suyun idarə olunmasına nəzarət üçün qabaqcıl texnologiyalar tətbiq olunsun belə, tətbiq olunan suyun böyük bir hissəsi yataqdan çıxacaq. Bu tələblər yerinə yetirildikdən sonra, sahə səviyyəsində suyun tətbiqinin səmərəliliyini artırmaq üçün bir neçə mövcud

texnologiya qəbul edilə bilər. Biz bilir ki, burda suyun əhəmiyyətli hissəsi sahəyə çatana qədər su təchizatı şəbəkəsində və baş arxalarda itirilir. Torpaq kanallar və arxlar sızma səbəbindən böyük miqdarda su itirir. Sadə təkmilləşdirmələr beton və ya plastik astarın istifadəsi burda sızıntını azalda bilər. Aşağı təzyiqli alüminium və ya PVC boruların istifadəsi sızmaların qarşısını almaqla yanaşı, buxarlanma itkilərini minimuma endirir. Suvarma tələbini bilmək də burda məhsuldarlığı artırmaq üçün bir vasitədir. Artım kök zonasında saxlanıla biləndən və ya müəyyən böyümə mərhələsində və hava şəraitində məhsulun çıxara biləcəyindən artıq su tətbiq etmək, torpağın şoranlaşmasına və əlaq otlarına mənfi təsirləri nəzərə alaraq, vaxtın, pulun və qida maddələrinin boşa getməsinə səbəb ola bilər. Lakin suvarma suyunun və ya torpağın şoranlığının yüksək olduğu ərazilərdə duzların kök zonasının altında yuyulması və məhsulun kökləri ilə suyun çıxarılması üçün daha əlverişli şəraitin saxlanması üçün suvarma dərinliyi şoranlıq səviyyəsinə mütənəsb olaraq artırılmalıdır. Şırımlı suvarma vəziyyətində suyun irəliləyişinin yaxşılaşdırılması daha az dərin süzülmə itkisi və daha yüksək suvarma səmərəliliyi və vahidliyi ilə nəticələnir. Əlaq otları şırımlarda su axınının ləngiməsinin və ya qarşısının alınmasının əsas mənbəyidir. Beləliklə, şırımlı suvarma rejimləri ilə əlaq otlarına qarşı mübarizədə daha vacibdir. Becərmə və boş torpaqları şırımlarda buraxmaq da suyun irəliləməsinə əhəmiyyətli dərəcədə yavaşlata bilər. Burada ki, bir digər problem isə suyun çox hissəsinin itkiyə getməsidir. Faktiki çöl ölçmələri göstərir ki, şırımlardan axıdılan su şırımların başında daxil olan suyun böyük bir hissəsinə təşkil edə bilər. Son bir neçə il ərzində bir çox irriqator bu itkiləri axıntıları tutmaq üçün təkrar istifadə üçün çuxurlar tikmişdir. Əsasən, tutulan axıntının istifadəsi ilə bağlı iki anlayışdan birinə riayət etmək olar.

Birincisi, su eyni sahəni (baş xəndəyə geri çəkərək) və ya başqa sahəni suvarmaq üçün kifayət qədər miqdarda olana qədər toplanaraq saxlanıla bilər. İkincisi, axar su müntəzəm su təchizatına əlavə oluna bilər və eyni və ya aşağıdakı dəstlərin suvarılması üçün istifadə edilə bilər. Nəzərə alınacaq konsepsiyanın seçimi əkin sistemi, mövcud suvarılan torpaq və cəlb olunan axar suyun miqdarı ilə təyin olunacaq. Burada isə suyun təkrar istifadəsi sistemləri ilə bağlı bəzi ümumi qaydalara nəzər yetirmək lazımdır bunlara:

- Yenidən istifadə çuxurunun tutumu bir suvarma dəstindən baş verən axını saxlamaq üçün adekvat olmalıdır. Həmçinin nəzərə alınmalıdır ki, sonrakı mövsümdə suvarma üçün axıntı faizi daha yüksəkdir.

- Təkrar istifadə olunan nasosun dizayn gücü çuxura gözlənilən orta axın sürətindən çox olmalıdır.

- Yenidən istifadə çuxuru suvarma dövrünün son dəstinin sonunda boşaldılmalıdır. Bu, yağışın suvarma dövrləri arasında əhəmiyyətli axıntıya səbəb olacağı təqdirdə isə məhdud saxlama təmin edilməlidir.

Yerüstü suvarma üsulunda effektivliyin artırılmasının bir digər yolu isə sürətli axın suvarma metodunun tətbiqi ola bilər. Bu rejimlə su davamlı bir axın tətbiq etməkdən fərqli olaraq, impulslarla (açma/söndürmə dövrləri) tətbiq edilir. Fasiləli impulsların tətbiqi suyun torpağa sızma sürətini azaldır və suyun tarlada daha sürətli hərəkətinə imkan verir. Suyun impulsları günəş enerjisi/batareya ilə işləyən klapınlar və nəzarətçiləri olan qapalı borulardan istifadə etməklə tətbiq oluna bilər. Valf axını iki suvarma dəsti arasında dəyişir, onu müəyyən bir müddətə (adətən bir-üç saat) bir dəstəyə yönəldir və sonra eyni müddət ərzində başqa bir dəstəyə keçir. Bu müddət ərzində birinci dəst susuzlaşdırılır, çöküntülər çökür və infiltrasiya dərəcəsi azalır. Dövrələr, kök zonasını doldurmaq

üçün fasiləsiz və ya dalğalanma axını təmin oluna bildikdə, su sahənin quyruğuna çatana qədər təkrarlanır. Sürətli axınla su quyruq ucuna fasiləsiz axınla təxminən eyni vaxtda çatır, lakin fasiləsiz axın zamanı həcmi yalnız 50-60 faizi tətbiq edilir. Bununla da digər suvarmada ki, axın üsuldan həcmdə effektivlik əldə olunur.

Ədəbiyyat

1. Hacıyev, C.Ə., Allahverdiyev, E.R., İbrahimov, A.Q. (2012). “Suvarma əkinçiliyi” (dərs vəsaiti). Bakı: “MBM” nəşriyyatı, 224 s.

Fidan Səfərova

Bakı Dövlət Universiteti

magistrant

fidan1495@mail.ru

QARABAĞ İQTİSADİ RAYONUNUN TORPAQ ÖRTÜYÜ VƏ EKOLOJİ VƏZİYYƏTİ

Açar sözlər: iqlim, torpaq örtüyü, eroziya, relyef, bitki örtüyü

Keywords: climate, land cover, erosion, relief, vegetation

Cənubi Qarabağ regionu Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin bir hissəsini əhatə edir və sahəsi 2150 km² olan Stepanakert, Hadrut və Martuni rayonlarının ərazisini əhatə edir. Oroqrafik cəhətdən rayonun ərazisi əsasən yura və vulkanogen çöküntülərdən ibarət Qarabağ silsiləsinin şimal-şərq yamaclarını tutur. Eroziya-tektonik relyef formaları üstünlük təşkil edir. Çay şəbəkəsi kifayət qədər sıx inkişaf etmişdir. Rayonun əsas su arteriyaları çaydır. Karkarçay, Xaçınçay və Kendalançay. Rayon ərazisinin əksər hissəsi üçün iqlim mülayim qış və az qarlı və yayı sərin, yüksək dağlıq hissədə isə soyuq keçir. Nisbi rütubət orta səviyyədədir. İllik yağıntı 560-649 mm arasında dəyişir. Orta illik maksimum temperatur 32-34°, minimum 14°-dir. 10°-dan yuxarı müsbət temperaturların cəmi 2657-3382°-ə bərabərdir. Rayonun cənub-şərq hissəsi quraq iqlimlə səciyyələnir. Çəmən və meşə bitkiləri ən çox yayılmışdır. Quru çöllər zolağında yovşan və yovşan saqqallı qarğa qrupları inkişaf etmişdir. Rayonun torpaq örtüyü dağ-çəmən-çöl və dağ qonur torpaqlarla təmsil olunur. Səth axınının artması və ərazinin əhəmiyyətli dərəcədə parçalanması eroziya prosesinin intensiv inkişafına kömək etdi. Dağ-çəmən-çöl torpaqları xüsusilə çevikdir. Yüksək və orta dağlar üçün torpaq

əmələ gətirən süxurlar dioritlər, porfiritlər və əhəngdaşlarıdır. Dağətəyi zonada aşınma məhsulları boş, əsasən gilli, çox vaxt çınqıllı, elüvial-delüvial və ya prolüvial çöküntülərdən ibarətdir. Dağ çəmən çöl və dağ qara torpaqlar istisna olmaqla, bütün digər torpaq növləri qalın nazik torpaq təbəqəsi ilə xarakterizə olunur. Humusun tərkibi geniş şəkildə dəyişir. Belə ki, dağ-çəmən-çöl torpaqları üçün bu göstərici 8-10%, eroziyaya uğramış sortlarda 5-7% təşkil edir. Dağ meşə torpaqlarında 6-8%, qəhvəyi torpaqlarda 4-5%. Torpaqlar yaxşı qurulmuşdur və əlverişli su və fiziki xüsusiyyətlərə malikdir. Yaxşı qurudulmuş torpaq sahələrində, yay aylarında həddindən artıq qurumadan pisləşirlər; mexaniki tərkibi gilli və gilli, nadir hallarda çınqıldır. Xüsusilə qəhvəyi torpaqlar arasında davamlı sıxılmış horizonta malik torpaqlar var.

İqtisadi cəhətdən rayonun ərazisi yüksək inkişaf səciyyələndir. Torpaq ehtiyatlarının daha da genişləndirilməsi imkanları son dərəcə məhduddur. Ərazinin əhəmiyyətli hissəsini meşələr, yay otlqları və biçənəklər tutur. İqtisadiyyatın aparıcı sahələri heyvandarlıq, bağçılıq, üzümçülük və taxılçılıqdır.

Mal-qaranın sayının daha da artması yay otlqlarının məhsuldarlığının artması və onun yem tərkibinin yaxşılaşması ilə bağlıdır. Otlqların çox olduğu otlqlarda təbii ot örtüyünün bərpası üçün otlaq növbəsini təşkil etmək, mal-qaranın otarılmasının vaxtını və normalarını tənzimləmək lazımdır. Silos üçün qarğıdalı səpinindən geniş istifadə olunur. Rayonun iqtisadiyyatını yüksəltməyin ən perspektivli yolu üzümçülüyn və meyvəçiliyin inkişafıdır. Meşələrin daha çox qırılması yolverilməzdir, çünki onlar torpaq və suyun qorunması baxımından böyük əhəmiyyət kəsb edir. Torpaq eroziyasının qarşısını almaq üçün meşə meliorasiya işlərinin aparılması da son dərəcə zəruridir.

Hər bir yamacda iki müşahidə məntəqəsi arasında nəzərə-carpacaq temperatur fərqi onunla izah olunur ki, onlardan biri qərb hissəsində Kiçik Qafqazın meşə zonasında, ikincisi isə dağətəyi çöllər üçün xarakterikdir.

Şimali Qarabağ dağ rayonu. Sahəsi 1151 km²-dir. Parçalanmış relyef ilə xarakterizə olunur. Əhəmiyyətli bir yamacı olan səthlər üstünlük təşkil edir. Eroziya geniş yayılmışdır. Meşə bitkiləri üstünlük təşkil edir, şimal hissəsində subordinasiyalı subalp çəmənlikləri var. Torpaq örtüyü dağ-meşə qəhvəyi və qəhvəyi, dağ-çəmən çəmən torpaqları ilə təmsil olunur. Meşə boşluqlarında və meşənin aşağı sərhədi boyunca çöl meşəsi və meşədən sonrakı qara torpaqlar geniş yayılmışdır. Dağ-meşə zonası temperatur əyrilərinin daha mülayim gedişi ilə xarakterizə olunur. Temperatur rejiminə və orta aylıq temperaturun mütləq qiymətlərinə görə burada iki alt zona da fərqlənir: yaş və quru meşələr. İsti və soyuq dövrlərdə temperaturun ən sadə müqayisəsi ilə yüksək dağlıq hissədən quru çöllərə qədər tədricən artımı müəyyən etmək olar. Ən aşağı temperatur alpin və subalp çəmənliklərinin qurşağı üçün xarakterikdir. Yanvar ayında orta illik temperaturun bir qədər yüksəlməsi, lakin hələ də mənfi dəyərləri saxlamaqla çəmən-meşə, qəhvəyi dağ-meşə və qəhvəyi dağ-meşə torpaqlarının inkişaf etdiyi meşə zonası üçün xarakterikdir.

Torpaqların əhəmiyyətli bir hissəsi nazik və orta qalınlıqda olan sortlar ilə təmsil olunur. Torpaqlar yaxşı qurulmuşdur. Torpağın su-fiziki xüsusiyyətləri əlverişlidir. Humusun miqdarı dağ çəmən torpaqlarında 8-16%, dağ meşə torpaqlarında 7-13%, qara torpaqlarında 8-10% arasında dəyişir. Yalnız qara torpaqlar nisbətən güclü humus profilinə malikdir. Bölgə əsasən yağışla qidalanır. Burada taxıl bitkiləri, kartof və qismən üzümçülük geniş yayılmışdır. Rayonun ucqar şərq hissəsində suvarılan əkinçilik inkişaf etdirilir, burada pambıq

və bostan bitkiləri uğurla becərilir. Böyük yem ehtiyatları ət və süd istehsalı üçün heyvandarlığın sürətlə inkişafına imkan verir. Quşçuluğun inkişafı da heç də az perspektivli deyil. Suvarılan hissə üçün qarğıdalıya üstünlük verilməli olduğu sıra əkin döviyyəsi tətbiq edilməlidir.

Yay otlaqlarının məhsuldarlığını artırmaq üçün otlaq növbələri yaratmaq, otlaq normalarına ciddi riayət etmək lazımdır. Təcili tədbirlərə torpaq eroziyasının qarşısını almaq üçün fitomeliorasiya işlərinin aparılması, meşələrin qırılması və kolların kökündən çıxarılmasının qəti qadağan edilməsi daxildir. Rayonun suvarılan hissəsində becərilən məhsulların məhsuldarlığını artırmaq üçün mineral və üzvi-mineral gübrələrin verilməsindən geniş istifadə olunur.

İqlimin torpağın əmələ gəlməsinə təsiri müxtəlifdir və həm kimyəvi aşınma proseslərinə, üzvi maddələrin biokimyəvi parçalanmasına və aşınma məhsullarının yenidən bölüşdürülməsinə, həm də dolayısı ilə bitki növlərinin coğrafi yayılmasının müəyyən edilməsinə təsir göstərir.

Bəhram Quliyev
Azərbaycan Dövlət Neft və Sənaye Universiteti
magistrant
behram.quliyev98@mail.ru

DAŞKƏSƏN KOBALT YATAĞININ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Açar sözlər: Daşkəsən, kobalt, Şimal yatağı
Keywords: Dashkesan, cobalt, Northern deposit

Daşkəsən filiz rayonunda sənaye əhəmiyyətli kobalt filizlərinin müxtəlif yataqları mövcuddur. Bu kobalt yataqları ya müstəqil, ya da skarn-maqnetit filizləri ilə birlikdə əmələ gəlmişdir ki, bunu Yuxarı Daşkəsən yatağının geoloji təsviri sübut edir.

Kobalt filizi ehtiyatları Daşkəsən filiz rayonunda yerləşir və əsasən Cənubi Daşkəsən dəmir filizi yatağının şərq hissəsində dəmir filizi qovşağında cəmləşmişdir. Bu regionun diqqətəlayiq yataqlarına Daşkəsən Şimal yatağı, dəmir kobalt, Pirsultan hematiti, Dəmirovsk (“Dəmir”), Hamamçay kompleks filiz yataqları daxildir.

Daşkəsəndə çıxarılan kobaltın görkəmli xüsusiyyəti onun minimal miqdarda da olsa, nikellə birləşməsidir.

Şimali Daşkəsən kobalt yatağı mərkəzi zonadan və ümumi olaraq 12 damardan və üç apofizdən ibarət olan doqquz əlavə zonadan ibarətdir. Sınıq zonaları bir neçə santimetrdən bir metrə qədər müxtəlif qalınlıqları nümayiş etdirir. Bu zonalarda kobalt tərkibi 0,001%-dən 16%-ə qədərdir. Mədən sahələrinin minimum 0,04%-lik kobalt tərkibi həddinə cavab verməsi tələb olunur, orta qiymət xüsusi zonalarda 0,06%-dən 0,253%-ə qədər, bəzi yerlərdə isə 4,5%-ə qədər yüksəkdir.

Tədqiqat nəticələrinə görə, şimal yatağı 1200 metr dərinlikdə, uzunluqları 300-500 metrədən 1,0 kilometrə qədər formalaşmışdır. Əməliyyatdan sonrakı məlumatlar yatağın daxilində və yaxınlığında perspektivli sahələrin olmasını göstərir. Diqqət çəkən ərazilərə Əsas Zonanın mərkəzi hissəsi, Zona 3 (xüsusilə 1162 və 1204 horizontları arasındakı cənub-qərb yan təbəqəsi) və həmin dərinlikdə Apofiz 3 seqmenti daxildir (Qabiloğlu, 2010: 4; İsmayılov, 2009: 160).

Yatağın şərq hissəsində bilavasitə Cənubi Daşkəsən dəmir filizi yatağından yaranan ehtiyatları müstəqil qiymətləndirilmiş kobalt filizi yataqları mövcuddur. Əvvəlcə dəmir filizi yatağının bir hissəsi kimi qəbul edildi, sonralar kobalt filizinin konsentrasiyalı olması səbəbindən onlar fərqli bir yataq kimi müəyyən edildi. Bu yataqlar daxilində ehtiyatların daha dəqiq müəyyən edilməsi üçün əlavə geoloji kəşfiyyat işləri aparılmalıdır.

Ədəbiyyat

1. Qabiloğlu, M. (2010). “Azərbaycanda dəmir filizi yataqları bazasında metallurgiya kompleksi yaradılır”. Xalq qəzeti, 13 yanvar, 4 s. URL: <http://www.anl.az/down/meqale/xalqqazeti/2010/yanvar/103058.htm>
2. İsmayılov, C. (2009). “Azərbaycan mineral xammal yataqlarının sənaye genetik tipləri, iqtisadi və ekoloji qiymətləndirilməsi”. Bakı, 160 s.

TEXNİKA ELMLƏRİ
TECHNICAL SCIENCES

Natəvan Bayramova

Gəncə Dövlət Universiteti
riyaziyyat üzrə fəlsəfə doktoru
natavanbayramova2@gmail.com

Aysel Abdülqədirova

Gəncə Dövlət Universiteti
magistrant
abdulqadirova87@mail.ru

**VISUAL BASIC. NET PLATFORMASININ
XÜSUSİYYƏTLƏRİ, ÜSTÜNLÜKLƏRİ,
MƏNFİ CƏHƏTLƏRİ**

***Açar sözlər:** Visual Studio, Visual Basic.Net, konsol proqramları, qrafik interfeysli tətbiqlər, VB.NET proqramları*
Obyekt yönümlü proqramlaşdırma

***Keywords:** Visual Studio, Visual Basic.Net console applications, GUI applications, VB.NET applications, Object-oriented programming*

Visual Basic.NET Microsoft şirkəti tərəfindən hazırlanmış proqramlaşdırma platformasıdır. İlk dəfə o Visual Basic 6-nın yerinə 2002-ci ildə istifadəyə verilmişdir. VB.NET — obyekt yönümlü proqramlaşdırma mühitidir. Bu səbəbdən obyekt yönümlü proqramlaşdırma dilinin bütün funksiyalarını dəstəkləyir və tərkibində inkapsulyasiya, polimorfizm, abstraksiya və varislik metodlarını özündə birləşdirir.

Visual Basic.ASP NET.NET platformasında işləyir, bu isə ondan xəbər verir ki, o .NET kitabxanalarına tam girişə malikdir. Bu .NET platformasında yaradılmış geniş spektrli veb-ələvələrinə, Windows, Office və mobil tətbiqlərin sürətli yaradılması üçün çox məhsuldar bir alətdir.

Proqramlaşdırma dili elə bir səviyyədə hazırlanmışdı ki, o istər yeni başlayan, istər isə təcrübəli proqramçılar üçün anlaşılın və asan idi. Bir halda ki, VB.NET .NET platformasından istifadə edir, bu dildə yazılmış proqramlar yüksək etibarlılıqla və məstaba malikdirlər. VB.NET vasitəsi ilə siz, başqa dillərdə (C++, Java, C # və s.) olduğu kimi analogi olaraq bütövlüklə obyekt-yönlü tətbiqlər yarada bilərsiniz.

VB.NET-də yazılmış proqramlar Visual C++, Visual C #, Visual J # və s. yazılmış proqramlarla qarşılıqlı təsirə malikdirlər. VB.NET platforması hər birinə obyekt kimi baxır. VB.NET platforması Visual Basic 6-nın uyğunluğu olmayan təkmilləşdirilmiş versiyasıdır. Əgər siz proqram kodunuzu Visual Basic 6-da yazmısınızsa, onun VB.NET-də kompilyasiyası mümkün deyil.

- VB.NET Microsoft şirkəti tərəfindən hazırlanmışdır.
- Obyekt yönlü proqramlaşdırma mühitidir.
- Dil rəqistrə həssas deyil.
- VB.NET proqramları .NET platformasında işləyir.
- VB.NET-də zibil qutu yığılma prosesi avtomatlaşdırılıb.
- Bu proqramlaşdırma dili irsilik prinsipinə əsasən öz formalarını qura biləcəyiniz Windows Formaları əks etdirir.
- VB.NET istifadəçi interfeysi yaradarkən sürükləyib buraxma funksiyasından istifadə etməyə imkan verir.

VB.NET-in xüsusiyyətləri.

VB.NET onu bütün dünyada proqramçılar arasında populyar proqramlaşdırma dilinə çevirən bir çox xüsusiyyətlərə malikdir. Bu xüsusiyyətlərə aşağıdakılar daxildir:

- VB.NET, C++ və Java kimi digər dillərdən fərqli olaraq reqistra həssas deyildir.
- Obyekt yönümlü proqramlaşdırma dilidir. O, hər şeyə bir obyekt kimi yanaşır.
- Avtomatik kod formatı, XML dizayneri, təkmilləşdirilmiş obyekt brauzeri və s.
- Avtomatlaşdırılmış zibil qutusu yığıcı.
- Həll qəbulu üçün boolean şərtləri dəstəyi.
- Tətbiqlərinizin eyni vaxtda birdən çox tapşırığın öhdəsindən gəlmə imkanı.
- Sadə generiklər.
- Standart Kitabxana.
- Hadisələrin idarə edilməsi.
- Bağlantılar (İstinadlar). Siz VB.NET proqramında istifadə olunacaq xarici obyektə istinad etməlisiniz.
- proqramda müəyyən edilmiş elementlər haqqında əlavə məlumatların verilməsi üçün teq olan atributlar.
- Windows Formaları - Siz öz formanızı mövcud formadan miras ala bilərsiniz.

VB.NET-in üstünlükləri.

Aşağıda VB.NET-də kodlaşdırmadan əldə edəcəyiniz üstünlüklər qeyd olunmuşdur:

- Kodunuz avtomatik formatlaşdırılacaq.
- Siz korporativ sinif üçün kod yaratmaq üçün obyekt yönümlü konstruksiyalardan istifadə edəcəksiniz.
- Siz hesab sayğacları, hadisə qeydləri və fayl sistemi kimi müasir xüsusiyyətlərə malik veb-proqramlar yarada bilərsiniz.
- Vizual forma dizayneri ilə veb-formalarınızı asanlıqla yarada bilərsiniz. Lazım ola biləcək hər hansı elementi əvəz etmək üçün sürükləyib buraxma qabiliyyəti olması.

- Siz proqramlarınızı .NET Framework-də işləyən dillərdə qurulmuş digər proqramlara birləşdirə bilərsiniz.

- Dock posiyası, idarəetmə elementlərinin avtomatik bərkidilməsi və yerində menyü redaktoru kimi xüsusiyyətləri bəyənəcəksiniz - bunların hamısı veb proqramların tərtibatı üçün yaxşıdır.

VB.NET-in mənfi cəhətləri.

Aşağıda VB.NET -in bəzi çatışmayan cəhətləri verilmişdir.

- VB.NET göstəriciləri birbaşa emal edə bilməz. Bu, əhəmiyyətli bir çatışmazlıqdır, çünki göstəricilər proqramlaşdırma üçün çox lazımdır. İstənilən əlavə kodlaşdırma daha çox emal vaxtı tələb edən çoxlu CPU dövrü ilə nəticələnəcək. Tətbiqinizin sürəti yavaş olacaq.

- VB.NET öyrənmək asandır. Bu işə, öz növbəsində böyük kadr rezervi deməkdir. Beləliklə, VB.NET proqramçısı kimi iş tapmaq çətin ola bilər.

İÇİNDƏKİLƏR

HUMANİTAR VƏ İCTİMAİ ELMLƏR HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Abdulla Mustafayev, Nazlı Seyidova Ermənilərin Göyçə mahalında həyata keçirdikləri qırğınlar (1918-1920-ci illərdə)	7
Çinarə Abdullayeva Azərbaycan dili və Türkiyə türkcəsində bəzi yer adlarının dəyişdirilməsi	12
Kənan Əbdülzadə Rəqəmsal musiqi platformalarında marketinq	14
Afaq Həsənlı Çoxmənalı frazeoloji vahidlərin Azərbaycan dilinə tərcümə yolları	17
Mir-Cəbrayıl Mustafayev Xarici iqtisadi fəaliyyətin gömrük-tarif tənzimlənməsi anlayışı	20
Çinarə Abdullayeva Azərbaycan və türk dilçiliyində antroponimik konsept anlayışı	22
Fətimə Əliyeva Elektron vergi xidmətləri və vergi ödəyicilərinə xidmət işinin təşkili problemləri	24
Elza Məmiyeva Dövlət anlayışı siyasi fəlsəfənin tərkib hissəsi kimi	32

TƏBİƏT ELMLƏRİ
NATURAL SCIENCES

Alməmməd Musayev, Gültəkin Soltanova Plazmalemmanın daşıma xüsusiyyətlərinin CD2+ ionlarının təsiri ilə modifikasiyasının təhlili	36
Cəvahir Tunca Şəhər torpaqlarının neftlə çirklənməsi və torpaqların rekultivasiyası	40
Roman Yusifov Azərbaycanda tütün bitkisinin ən gündəm xəstəlikləri	45
Bəhram Quliyev Azərbaycanda dağ-mədən sənayesi və metal istehsalının Daşkəsəndəki təkamülü	47
Türkan Qələndərova 33kDa periferik zülalın xloroplastı, oksigen ayıran kompleksin funksiyasında rolu	49
Ülvi Sultanov Yerüstü suvarma üsulunda effektivliyin artırılması	51
Fidan Səfərova Qarabağ iqtisadi rayonunun torpaq örtüyü və ekoloji vəziyyəti	57
Bəhram Quliyev Daşkəsən kobalt yatağının xüsusiyyətləri	61

TEXNİKA ELMLƏRİ
TECHNICAL SCIENCES

Natəvan Bayramova, Aysel Abdulqədirova Visual Basic. Net platformasının xüsusiyyətləri, üstünlükləri, mənfi cəhətləri	63
--	----

İmzalandı: 27.05.2024
Formatı: 60/84, 1/16
H/n həcmi: 4,5 ç.v.
Sifariş: 764

<https://aem.az> saytında çap olunub.
Ünvan: Bakı şəh., Mətbuat prospekti, 529-cu məh.,
"Azərbaycan" nəşriyyatı, 6-cı mərtəbə
Tel.: + 994 50 209 59 68
+ 994 55 209 59 68
+ 994 12 510 63 99
e-mail: info@aem.az

